

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

кафедра історії України, археології та спеціальних
галузей історичних наук

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТЕРНОПОЛЯ (1960–2000-Х РР.)
Спеціальність 032 «Історія та археологія»**

Здобувачки першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
Юстини ПРИСТУПИ

Науковий керівник:
Іван ЗУЛЯК, доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри історії
України, археології та спеціальних
галузей історичних наук

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Пристапа Ю. І. Культурне середовище Тернополя (1960–2000-х рр.): бакалаврська робота. Тернопіль, 2026. 79 с.

Проаналізовано суспільно-політичні умови 1960–1991 рр., які визначали функціонування культурної сфери в умовах радянської системи, а також охарактеризовано трансформаційні процеси періоду незалежності України, що зумовили суттєві зміни в організації культурного життя, появу нових форм творчої діяльності та інституційні перетворення. Висвітлено демографічні та урбаністичні процеси як важливі чинники розвитку міського культурного простору, а також проаналізовано інституційну структуру культурного середовища, зокрема діяльність театральних установ, музеїв, виставкових осередків і системи мистецької освіти.

Ключові слова: Тернопіль, культурне середовище, радянська система, культура незалежної України, динаміка культурних процесів.

ABSTRACT

Prystrupa Y. I. The Cultural Environment of Ternopil (1960s–2000s): bachelor's thesis. Ternopil, 2026. 79 p.

It analyzes the socio-political conditions of 1960–1991, which determined the functioning of the cultural sphere within the Soviet system, and characterizes the transformational processes of the period of Ukraine's independence. These processes led to significant changes in the organization of cultural life, the emergence of new forms of creative activity, and institutional transformations. The research highlights demographic and urban processes as important factors in the development of the city's cultural space. It also analyzes the institutional structure of the cultural environment, including the activities of theatrical institutions, museums, exhibition centers, and the system of arts education.

Keywords: Ternopil, cultural environment, Soviet system, culture of independent Ukraine, dynamics of cultural processes.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ..	8
1.1. Історіографія.....	8
1.2. Джерельна база.....	11
1.3. Методологія наукової проблеми.....	21
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ..	25
2.1. Суспільно-політичний контекст функціонування міста.....	25
2.2. Соціокультурні трансформації періоду незалежності України.....	28
2.3. Демографічна динаміка та урбаністичні процеси.....	32
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОГО	
СЕРЕДОВИЩА.....	35
3.1. Театральні інституції та розвиток сценічного мистецтва.....	35
3.2. Музейна справа і виставкова діяльність.....	43
3.3. Система мистецької освіти.....	49
РОЗДІЛ 4. ДИНАМІКА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ І ТВОРЧИХ	
ІНІЦІАТИВ.....	56
4.1. Літературний процес і формування інтелектуального середовища.....	56
4.2. Музичне мистецтво та культурні практики.....	60
4.3. Фестивальний рух як форма репрезентації культурного простору.....	65
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження культурного середовища Тернополя у 1960–2000-х рр. зумовлена необхідністю комплексного осмислення трансформацій, які відбувалися в культурній сфері міста в умовах зміни суспільно-політичних систем – від радянського тоталітарного режиму – до незалежної України. Саме в цей період формувалися ключові інституції культури, освітні осередки та соціокультурні практики, що визначили сучасне обличчя міста.

У 1960–1980-х рр. Тернопіль активно розвивався як індустріальний і освітній центр, що сприяло урбанізації та зростанню культурної інфраструктури: функціонували будинки культури, клуби, бібліотеки, аматорські мистецькі колективи. Одночасно створювалися вищі навчальні заклади, які перетворили місто на важливий студентський і інтелектуальний осередок. Це формувало специфічне культурне середовище, у якому поєднувалися офіційна ідеологічна культура та неформальні прояви творчості.

Водночас культурне життя радянського періоду потребує переосмислення крізь призму ідеологічного контролю, цензури та впливу державної політики, що значною мірою визначали зміст і форми культурної діяльності. Дослідження таких процесів є важливим для розуміння механізмів формування культурної ідентичності в умовах обмеженої свободи творчості.

Особливої актуальності тема набуває у контексті змін 1990–2000-х рр., коли після здобуття Україною незалежності відбувалася трансформація культурних інституцій, активізація національно-культурного відродження, розширення міжнародних зв'язків та інтеграція в європейський культурний простір. У цей час, зокрема, культурно-освітні установи (музеї, бібліотеки) відігравали важливу роль у збереженні та популяризації історико-культурної спадщини, поповнюючи свої фонди та розширюючи науково-просвітницьку діяльність.

Окрім того, в сучасній історіографії відзначається недостатня розробленість комплексних досліджень культурного життя регіонів України,

зокрема локальних міських середовищ. Це створює наукову потребу у глибшому аналізі культурних процесів на рівні окремого міста, що дозволяє краще зрозуміти загальнонаціональні тенденції через призму регіонального досвіду.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні, соціально-економічні, ідеологічні та культурно-просвітницькі процеси, що відбувалися в Україні упродовж досліджуваного періоду.

Предмет дослідження – процеси формування, функціонування та трансформації культурного середовища Тернополя у 1960–2000-х рр., зокрема особливості розвитку культурно-мистецьких інституцій, зміст і форми культурного життя, діяльність творчих колективів і діячів культури, а також вплив суспільно-політичних, ідеологічних і соціально-економічних чинників на культурні практики та формування локальної культурної ідентичності.

Мета дослідження – аналіз процесів формування, розвитку та трансформації культурного середовища Тернополя у 1960–2000-х рр., виявлення основних тенденцій і особливостей функціонування культурно-мистецьких інституцій, а також з'ясування впливу суспільно-політичних і соціально-економічних чинників на культурне життя міста та формування його локальної культурної ідентичності.

Основні завдання:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу наукової проблеми, її теоретико-методологічні засади;
- дослідити суспільно-політичний контекст розвитку Тернополя у 1960–2000-х рр. та з'ясувати його вплив на формування культурного середовища міста;
- охарактеризувати соціокультурні трансформації періоду незалежності України та визначити їх роль у зміні культурних практик і інституцій;
- висвітлити демографічну динаміку та урбаністичні процеси як чинники розвитку міського культурного простору;

- визначити особливості інституційної структури культурного середовища, зокрема проаналізувати діяльність театральних установ, музеїв, виставкових осередків і системи мистецької освіти;
- розкрити динаміку культурних процесів і творчих ініціатив, зокрема дослідити розвиток літературного середовища, музичного мистецтва та фестивального руху як форм репрезентації культури міста.

Наукова новизна роботи полягає в аналізі культурного середовища Тернополя упродовж 1960–2000-х рр., що раніше не було предметом цілісного дослідження. Узагальнено вплив суспільно-політичних, демографічних та урбаністичних чинників на формування культурного простору міста в умовах зміни історичних епох – від пізньорадянського періоду до часу незалежності України. Досліджено інституційну структуру культурного середовища, зокрема театральних, музейних та освітніх осередків, із визначенням їхньої ролі у формуванні культурної інфраструктури міста. Вивчено культурні процеси через аналіз літературного, музичного та фестивального життя як взаємопов’язаних складових культурної динаміки. Введено до наукового вжитку узагальнених матеріалів про діяльність культурних інституцій та творчих ініціатив, що дозволяє по-новому осмислити специфіку регіонального культурного розвитку та його місце в загальноукраїнському контексті.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1960–2000-х рр. Нижня межа зумовлена активізацією культурного життя Тернопіль у добу пізнього радянського періоду, що супроводжувалася інституційним оформленням культурної сфери та посиленням державного контролю над нею. Верхня межа визначається сучасним етапом розвитку міста, який характеризується суттєвими соціокультурними трансформаціями в умовах незалежності України, появою нових форм культурної діяльності та інтеграцією у загальнонаціональний і європейський культурний простір. Такий часовий діапазон дозволяє простежити еволюцію культурного середовища міста в контексті зміни політичних систем і суспільних орієнтирів, а також виявити основні тенденції та закономірності його розвитку.

Територіальні межі дослідження охоплюють місто Тернопіль як цілісний соціокультурний простір. Основна увага зосереджена на межах міської території, включно з її адміністративними районами, культурними осередками та інфраструктурою, що формує культурне середовище. Водночас дослідження враховує вплив ширшого регіонального контексту – Тернопільську область – у тих аспектах, які безпосередньо пов’язані з функціонуванням культурних інституцій, міжрегіональними зв’язками та культурними процесами. Це дозволило комплексно розглянути розвиток міста як важливого культурного центру регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для подальшого вивчення культурного розвитку Тернопіль та інших міст України упродовж 1960–2000-х рр. Узагальнені матеріали та висновки можуть слугувати підґрунтям для підготовки наукових праць, навчально-методичних розробок, а також лекційних курсів з історії культури, краєзнавства та соціокультурних студій. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органів місцевого самоврядування та культурних інституцій при розробці стратегій розвитку культурного середовища, збереженні культурної спадщини та підтримці творчих ініціатив. Вони також становлять інтерес для працівників сфери культури, освітян, музейників і організаторів культурно-мистецьких заходів.

Апробація результатів наукового дослідження. Всеукраїнська студентська науково-практична конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених» (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 р.) [90, с. 98–102] та II Всеукраїнська студентська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених» (м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р.) [91, с. 173–175].

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (91 позицій). Загальний обсяг 79 сторінок, з них 71 основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ

1.1 Історіографія

Історіографію досліджуваної проблеми умовно можна поділити на дві групи. До першої відносимо – діаспорні видання, до другої – краєзнавчу і мистецтвознавчу літературу. Перша група – діаспорні видання. Це роботи О. Кравченюка [1, с. 14–20], Б. Остап'юка [2], «Тернопіль: погляд крізь століття. Історія міста очима емігрантів» [3]. Подані праці репрезентують важливий сегмент еміграційної історіографії, присвяченої історії Тернополя, і відзначаються поєднанням історичного, мемуарного та етнографічного підходів. У роботі О. Кравченка «Хроніка міста Тернополя» простежується прагнення до послідовного викладу ключових подій міського минулого у формі стислого хронікального нарису, що поєднує фактографічний матеріал із авторським баченням [1, с. 14–20]. Натомість праця Б. Остап'юка має ширший тематичний діапазон і охоплює не лише історичні аспекти, а й персоналії, елементи повсякденного життя, традиції та обрядовість, що дозволяє глибше відтворити культурне середовище міста [2]. Збірник «Тернопіль: погляд крізь століття. Історія міста очима емігрантів» репрезентує колективний вимір пам'яті української діаспори, у якому місто постає крізь призму особистих спогадів і ностальгійних реконструкцій довоєнного соціокультурного простору [3].

Отже, в сукупності ці видання формують альтернативний до радянського наратив історії Тернополя, зосереджений на збереженні локальної ідентичності та культурної пам'яті. Вони є цінними джерелами для дослідження повсякденного життя, традицій і соціокультурних практик, хоча водночас потребують критичного підходу через наявність суб'єктивних оцінок, вибіркової фактів і впливу ностальгійного світогляду авторів.

До другої групи відносимо краєзнавчу і мистецтвознавчу літературу. Подані праці репрезентують різноаспектний корпус джерел і досліджень, що дозволяють комплексно відтворити історико-культурний розвиток Тернополя,

зокрема у вимірах музейної справи, преси, театрального життя, сакральної архітектури та загальноміської історії. Передусім, робота І. Герети «Картинна галерея Тернопільського краєзнавчого музею: путівник» відображає стан і структуру музейних колекцій, зокрема художніх зібрань, що є важливим для дослідження інституційних засад культурного життя міста. Видання має описовий характер, однак водночас фіксує рівень розвитку музейної інфраструктури та репрезентації мистецької спадщини [4].

У свою чергу, публікації І. Кордуби в журналі «Тернопіль» становлять серію історико-краєзнавчих нарисів, у яких висвітлено окремі аспекти минулого міста. Вони вирізняються увагою до деталей і локальних сюжетів, проте мають переважно популяризаторський характер і потребують критичного співставлення з іншими джерелами [5, с. 39–43; 6, с. 29–30; 7, с. 50–53; 8, с. 50–53]. Важливе місце посідає стаття В. Ханаса «Початки преси на Тернопільщині» [9, с. 465–468], яка окреслює витoki регіонального друкарства та періодики. Автор акцентує на ролі преси як чинника формування громадської думки й національної свідомості, що дозволяє розглядати інформаційний простір як складову культурного середовища [9, с. 465–468].

Узагальнюючий характер має колективна праця О. Петровського, О. Гаврилюка, В. Окаринського, І. Крочака «Тернопіль/Tarnopol: історія міста» [10], де системно представлено розвиток міста від заснування до сучасності. Видання поєднує науковий і популярний підходи, забезпечуючи цілісне бачення історичного процесу.

Театральне життя Тернополя репрезентоване публікаціями Б. Антківа [11, с. 151–159; 12, с. 160–164], у яких розглядаються як загальні тенденції розвитку галицької сцени, пов'язані з постаттю Леся Курбаса, так і конкретні постановки, зокрема «Сестри Річинські». Ці тексти мають мемуарно-аналітичний характер і дозволяють простежити еволюцію театрального мистецтва через призму особистого досвіду та професійної рефлексії [11, с. 151–159; 12, с. 160–164].

Сакральний вимір міського простору розкрито у праці о. В. Козака «Архикатедральний собор у Тернополі» [13], у якій висвітлено історію, архітектурні особливості та роль собору як духовного центру міста. Узагальнююче дослідження В. Окаринського «Тернопіль: місто, люди, історія» [14] пропонує синтетичний огляд розвитку Тернополя, акцентуючи на взаємодії соціальних, культурних і історичних чинників у формуванні міського середовища.

Отже, в сукупності праці другої групи формують багатовимірне бачення історії Тернополя: від інституцій культури та інформаційного простору до мистецького й сакрального життя. Вони поєднують науковий, популярний і мемуарний підходи, що розширює джерельну базу дослідження, але водночас зумовлює необхідність критичного аналізу, зокрема щодо ступеня об'єктивності, повноти та інтерпретаційних акцентів. Праці першої і другої групи формують цілісну, хоча й внутрішньо різномірну джерельно-історіографічну базу для вивчення культурного розвитку Тернополя. Діаспорні видання вирізняються збереженням альтернативного, позарадянського бачення історії міста, акцентом на колективній пам'яті, довоєнному соціокультурному середовищі та ролі української спільноти. Вони часто мають мемуарний і наративний характер, що збагачує дослідження деталями повсякденного життя, але водночас потребує критичного підходу через суб'єктивність і можливу ідеалізацію минулого.

Краєзнавчі праці зосереджені на локальній історії, конкретних подіях, постатях і інституціях, забезпечуючи фактологічну насиченість і деталізацію. Вони відіграють важливу роль у реконструкції мікроісторії міста, хоча нерідко поєднують науковість із популяризаторським стилем викладу, що зумовлює необхідність перевірки та співставлення поданих відомостей. Мистецтвознавчі дослідження, своєю чергою, дозволяють осмислити розвиток художнього, театрального та музейного життя Тернополя, розкрити естетичні й інституційні аспекти культурного процесу. Вони поглиблюють

розуміння функціонування культурних практик і ролі мистецьких середовищ у формуванні міської ідентичності.

Отже, зазначені групи праць забезпечують багатовимірний підхід до вивчення культурного середовища Тернополя: від індивідуалізованої пам'яті та емоційного досвіду – до фактологічної реконструкції та наукового аналізу мистецьких явищ. Саме їх комплексне використання дозволяє досягти більш об'єктивного й повного відтворення історико-культурного розвитку міста.

1.2. Джерельна база

Джерельну базу наукової проблеми умовно ділимо на шість груп. До першої відносимо матеріали Державного архіву Тернопільської області (далі – Держархіву Тернопільської обл.) [15–28] та родинний архів І. Герети [29]; до другої – нариси [30–32]; до третьої – довідкові джерела [33–50]; до четвертої – періодичні видання в тому числі і наукові [51–71; 72, с. 117–120; 73, с. 272–282; 74, с. 24–28]; до п'ятої групи – матеріали наукових конференцій [75–81]; до шостої групи – інтернет ресурси [82–89].

Перша група – матеріали Держархіву Тернопільської обл. [15–28] та родинний архів І. Герети [29]. Подані позиції джерельної бази представлені переважно архівними матеріалами Державного архіву Тернопільської області та машинописним текстом із приватного (родинного) архіву, що в сукупності формує важливий комплекс первинних джерел для реконструкції соціокультурних процесів і культурного життя регіону.

Документи з фондів Держархіву Тернопільської області (фонди Р-802, Р-872, Р-3428, Р-3442) відзначаються високим рівнем інформаційної насиченості та репрезентують різні аспекти адміністративної, організаційної та культурної діяльності установ і структур, що функціонували на території області. Вони дозволяють простежити як загальні тенденції розвитку регіону, так і окремі інституційні процеси. Особливо показовим є фонд Р-3428,

представлений низкою справ різного обсягу, що свідчить про багатошаровість і документальну деталізацію зібраних матеріалів. Такі джерела мають високу історичну цінність, оскільки забезпечують безпосередню фіксацію управлінських рішень, статистичних даних, звітності та інших документів офіційного характеру [15–28].

Водночас архівні матеріали потребують критичного джерелознавчого аналізу, оскільки їхній зміст відображає позицію офіційних структур і може містити елементи нормативної або ідеологічної інтерпретації реальності. Важливим є також врахування контексту їхнього створення, що дозволяє уникнути буквального трактування документів без урахування історичних умов [15–28].

Окреме місце займає машинопис І. Герети «Тернопільські шістдесятники», що походить із родинного архіву. Це джерело має виразний особистісний і мемуарно-аналітичний характер, оскільки відображає авторське бачення інтелектуально-культурного середовища 1960-х рр. Його цінність полягає у фіксації неформалізованих аспектів культурного життя, творчих середовищ та інтелектуальних практик, які часто відсутні в офіційній документації. Водночас приватний характер матеріалу зумовлює необхідність особливо ретельної критичної перевірки фактів [29].

Загалом архівні документи та приватні джерела забезпечують поєднання офіційної документальної фіксації з індивідуальною пам'яттю та інтерпретацією подій. Це дозволяє сформувати багатовимірну джерельну основу для дослідження історії Тернополя, однак водночас вимагає системного джерелознавчого аналізу, спрямованого на виявлення контексту, ступеня об'єктивності та репрезентативності кожного типу матеріалів.

Друга група – нариси [30–32]. Праці Л. Бойцун [30], Я. Гулька [31 та І. Дуди [32] репрезентують сучасний етап розвитку тернопільського краєзнавства, який характеризується поєднанням наукового, популяризаторського та публіцистичного підходів до осмислення історії міста. Зокрема, праця Л. Бойцун «Тернопіль у плині літ: історико-краєзнавчі

замальовки» вирізняється есеїстично-нарративною формою викладу, у якій історичні сюжети подаються через призму окремих подій, явищ і спостережень. Авторка акцентує увагу на культурному середовищі, міському просторі та повсякденному житті, що дозволяє створити «живу» картину історії Тернополя, хоча фрагментарність викладу обмежує системність узагальнень [30].

Видання Я. Гулька «Невідомий Тернопіль: публіцистичні нариси з історії рідного міста» має яскраво виражений публіцистичний характер і спрямоване на популяризацію маловідомих сторінок міської історії. Автор використовує доступну форму викладу, поєднуючи історичні факти з емоційно забарвленими інтерпретаціями. Це підсилює комунікативну та просвітницьку функцію праці, однак зумовлює необхідність критичного ставлення до ступеня її наукової узагальненості [31].

Публікація І. Дуди «Тернопіль. 1540–1944: історико-краєзнавча хроніка» має більш системний характер і побудована за принципом хронологічного викладу. Вона охоплює тривалий історичний період і базується на широкій джерельній основі, що забезпечує її наукову значущість. Водночас хронікальна структура певною мірою обмежує глибину аналітичного осмислення окремих процесів, зосереджуючи увагу переважно на послідовності подій [32].

Отже, праці вказаної групи відображають три рівні сучасного краєзнавства: есеїстично-описовий, публіцистично-популяризаторський та системно-хронікальний. Їх комплексне використання дозволяє поєднати емоційно-нарративне відтворення міської історії з фактологічною основою та структурованим історичним аналізом, що суттєво розширює можливості дослідження історико-культурного розвитку Тернополя.

Третя група – довідкові джерела [33–50]. Значну групу становлять путівники та музейні видання [33; 35; 37; 40], які відображають структуру, зміст і специфіку музейних експозицій, а також рівень розвитку музейної справи. Вони мають переважно описовий характер, проте фіксують стан

культурних інституцій, принципи репрезентації історико-мистецької спадщини та формування регіонального культурного простору. До цієї ж групи можна віднести фотопутівник І. Дуди та Б. Мельничука [34], який поєднує візуальний і текстовий компоненти, сприяючи популяризації історико-культурної спадщини.

Окремий сегмент формують довідкові та енциклопедичні видання [44–45], які узагальнюють знання про місто, його історію, персоналії та культурні явища. «Тернопільський енциклопедичний словник» є фундаментальним джерелом, що забезпечує систематизацію інформації та створює надійну базу для наукових досліджень. Подібну функцію виконує й «Архітектура: короткий словник-довідник» [38], який формує понятійний апарат для аналізу архітектурного середовища.

Важливе місце займають мистецтвознавчі та культурницькі праці. Зокрема, дослідження П. Медведика [36] має біобібліографічний характер і спрямоване на систематизацію відомостей про діячів української музичної культури, що дозволяє включити Тернопільщину в ширший контекст національного мистецького процесу. Публікація І. Герети [39] присвячена художникам Тернополя і розкриває локальне мистецьке середовище. Каталог «Паркова скульптура Тернополя» [46] репрезентує специфічний аспект міського простору — монументально-декоративне мистецтво. Водночас бібліографічний показник «Театральна Тернопільщина» [42] систематизує джерела з історії театру, що є важливим інструментом для подальших досліджень.

Окрему групу становлять видання, присвячені діяльності культурних інституцій [41; 47], які висвітлюють історію формування музейних збірок, функціонування філармонії та інших осередків культури. Вони дозволяють простежити інституційний розвиток культурного життя та механізми його організації.

Суттєве значення мають узагальнюючі історико-краєзнавчі дослідження [48–50], у яких системно представлено історію Тернополя від його заснування

до новітнього часу. Праці О. Гаврилюка, І. Крочака, О. Петровського та В. Окаринського розкривають різні етапи розвитку міста, поєднуючи політичну, соціальну та культурну історію. Хроніка І. Дуди [50] продовжує цю традицію, забезпечуючи детальний фактографічний матеріал для періоду другої половини ХХ ст. Деякі видання, наприклад, праця Л. Легкого про футбол [43] виходять за межі суто мистецької проблематики, проте відображають важливі аспекти соціокультурного життя, зокрема розвиток спорту як складової міської культури.

Отже, комплекс праць аналізованої групи формує багаторівневу джерельну та історіографічну основу для дослідження культурного середовища Тернополя. Він охоплює як інституційний (музеї, театри, філармонія), так і персональний (митці, діячі культури) та просторово-символічний (архітектура, скульптура) виміри. Водночас переважання описово-довідкових і популяризаторських форм викладу зумовлює необхідність їх поєднання з аналітичними дослідженнями та критичного підходу до інтерпретації поданого матеріалу.

Четверта група – періодичні видання в тому числі і наукові [51–71; 72, с. 117–120; 73, с. 272–282; 74, с. 24–28]. Поданий масив публікацій репрезентує періодичну пресу як специфічний тип джерела, що відображає культурне життя Тернополя у динаміці другої половини ХХ – початку ХХІ ст. На відміну від узагальнюючих наукових праць, ці матеріали фіксують актуальні процеси, події та настрої сучасників, що робить їх особливо цінними для реконструкції повсякденного культурного середовища.

Публікації 1970–1980-х рр. (Н. Галій, С. Вогненко, І. Логущ, В. Несмашний, Я. Ящишин, Н. Моховик) відображають розвиток музичної освіти, читання, книгорозповсюдження та культурного виховання в умовах радянської системи. У них простежується ідеологічно забарвлений оптимізм, акцент на масовості культури та виховній ролі мистецтва. Водночас ці тексти містять важливі фактичні відомості про функціонування культурних

інституцій (музичне училище, книгарні, преса), що дозволяє відтворити інфраструктуру культурного життя [51–55; 57].

Публікації 1990-х рр. (І. Герета, Г. Садовська, О. Васильчук, М. Форгель, Т. Метик, І. Ярошенко, Г. Ярославський) відображають перехідний період у розвитку культури, пов'язаний із здобуттям незалежності України. У цей час у пресі з'являються проблемні та дискусійні теми: стан театру, роль культури в нових економічних умовах, трансформація мистецьких інституцій. Відчутною є зміна тональності – від декларативності до критичності та пошуку нових моделей функціонування культурної сфери [56; 58–64].

Матеріали кінця 1990-х – початку 2000-х рр. (С. Клос, В. Сушкевич, В. Кузик) акцентують на розвитку видавничої справи та інформаційного простору, зокрема на зростанні ролі україномовної книги та регіональних видавництв. Це свідчить про поступове формування власного культурного ринку та зміцнення національного культурного сегменту [65–67].

Окрему групу становлять публікації 2010-х рр. (Я. Гайдукевич, О. Густенко, С. Костюк), присвячені постаті Б. Ельгорта та історії краєзнавчого музею. Вони відображають меморіальний і ювілейний дискурс, у якому акцент переноситься на вшанування діячів культури та осмислення інституційної спадщини. Такі тексти є важливими для дослідження політики пам'яті та репрезентації культурних досягнень [68–71].

Подані наукові праці репрезентують уже виразно аналітичний і проблемно-орієнтований рівень сучасних наукових досліджень, у яких культурне середовище Тернополя осмислюється крізь призму пам'яткоохоронної теорії, історичної пам'яті та розвитку театрального мистецтва [72, с. 117–120; 73, с. 272–282; 74, с. 24–28].

Стаття Л. Прибеги зосереджена на теоретико-методологічному осмисленні сутності архітектурної пам'ятки як об'єкта охорони та реставрації. Авторка розглядає пам'ятку не лише як матеріальний об'єкт, а як складну культурну структуру, що поєднує історичні, естетичні та функціональні

характеристики. Такий підхід має важливе значення для дослідження міського середовища, оскільки дозволяє трактувати архітектурну спадщину Тернополя як носій історичної пам'яті та культурної ідентичності, а не лише як сукупність будівель [72, с. 117–120].

Праця В. Окаринського переводить дослідження у площину історичної пам'яті та суспільної свідомості. Автор аналізує, як мешканці Тернополя сприймають і інтерпретують минуле міста, звертаючи увагу на трансформації пам'яті в умовах змін політичних і культурних парадигм. Особливу цінність становить поєднання історичного та соціокультурного підходів, що дозволяє розглядати пам'ять не як статичний феномен, а як динамічний процес, пов'язаний із ідентичністю міської громади [73, с. 272–282].

Стаття Л. Ванюги присвячена розвитку театрального мистецтва на Тернопільщині через аналіз творчості Б. Антківа. У центрі уваги – становлення професійного театру в повоєнний період, що розглядається як важливий етап інституціоналізації культурного життя регіону. Авторка показує взаємозв'язок між творчою діяльністю митця та ширшими процесами розвитку театральної культури, що дозволяє персоніфікувати історію мистецтва [74, с. 24–28].

Отже, праці зазначеної демонструють перехід від описового краєзнавства до концептуального осмислення культурних процесів. Вони охоплюють різні, але взаємопов'язані виміри: матеріальну спадщину – архітектуру, нематеріальну складову – історичну пам'ять та інституційно-мистецький розвиток – театр. Їх поєднання дозволяє глибше зрозуміти механізми формування культурного середовища Тернополя, підкреслюючи важливість міждисциплінарного підходу та використання як теоретичних, так і прикладних досліджень.

П'ята група – матеріали наукових конференцій [75–81]. Подані видання репрезентують сучасний етап розвитку української гуманітаристики, зокрема в тернопільському науковому середовищі, і належать до корпусу конференційних матеріалів та колективних наукових праць, що відображають

актуальні дослідницькі тенденції, міждисциплінарність і розширення тематичних горизонтів. Збірник «Проблеми національно-патріотичного виховання...» демонструє поєднання історичного та психолого-педагогічного підходів до формування національної свідомості, акцентуючи на ролі освіти, історичної пам'яті та постатей, зокрема Йосипа Сліпого, у виховному процесі. Праця має прикладний характер і відображає актуалізацію патріотичної тематики в сучасному освітньому просторі [75].

Колективна монографія «Володимир Гнатюк у європейському науковому просторі» є результатом проведеної наукової конференції, вирізняється більш ґрунтовним академічним рівнем і спрямована на інтеграцію української науки в європейський контекст. У ній поєднано літературознавчі, етнологічні та історичні підходи, що дозволяє осмислити діяльність ученого в ширшому інтелектуальному середовищі [76].

Матеріали конференції «Традиції краєзнавства...» відображають сучасний стан регіональних досліджень, зокрема роль краєзнавства у збереженні культурної спадщини та формуванні локальної ідентичності. Видання має важливе значення для узагальнення досвіду дослідників і музейників, а також для актуалізації регіонального історичного наративу [77].

Збірники «Слово і Церква...» та «Духовно-мистецька культура в сучасному глобальному просторі» репрезентують міждисциплінарний підхід до вивчення духовної та культурної історії. У них поєднуються історичні, філософські, богословські та мистецтвознавчі аспекти, що дозволяє розглядати культурні процеси в ширшому цивілізаційному контексті [78–79].

Матеріали конференції, присвяченої митрополиту Андрею Шептицькому, акцентують на взаємозв'язку духовної, культурної та суспільно-політичної діяльності, що є важливим для розуміння ролі релігійного чинника в історії України [80]. Натомість збірник «Історична наука у XXI столітті...» має методологічне спрямування і відображає сучасні виклики історичної науки, зокрема питання інтерпретації джерел, нових підходів та перспектив розвитку галузі [81].

Отже, матеріали наукових конференцій засвідчують активізацію наукового життя, зростання інтересу до проблем національної ідентичності, історичної пам'яті, духовної культури та ролі видатних постатей у суспільному розвитку. Характерною рисою цих видань є міждисциплінарність і орієнтація на актуальні виклики ХХІ ст., зокрема в контексті глобалізаційних процесів і переосмислення історичного досвіду. Вони сприяють інтеграції регіональних досліджень у ширший науковий простір, розширюють тематичні межі історичної науки та поглиблюють розуміння культурних процесів як складної системи взаємодії духовних, соціальних і інституційних чинників. Водночас специфіка конференційних матеріалів зумовлює певну нерівномірність наукового рівня та фрагментарність викладу, що потребує їх подальшого узагальнення і критичного осмислення. Попри це, вони становлять важливе джерело для вивчення сучасних наукових тенденцій, формування дослідницьких підходів і визначення перспектив розвитку історико-культурних студій.

Шоста група – інтернет ресурси [82–89]. Подані інтернет-джерела репрезентують сучасний цифровий сегмент джерельної бази, який поєднує журналістські матеріали, інформаційні ресурси установ, архівовані вебсторінки та наукові електронні платформи. Вони відзначаються оперативністю, доступністю та тематичною різноманітністю, однак водночас потребують ретельного критичного аналізу. Матеріали регіональних онлайн-видань [82–84; 88] мають переважно публіцистично-інформаційний характер. Вони висвітлюють як історичні події (наприклад, діяльність першої демократичної ради, календарні дати в історії краю), так і аспекти культурного життя та повсякденності (святкування «Тернопільської сніжинки», традиції коляди й вертепу). Особливістю цих джерел є орієнтація на широку аудиторію, що зумовлює доступність викладу та наявність елементів емоційної інтерпретації. Водночас вони часто містять унікальні свідчення, інтерв'ю та реконструкції подій, які важко знайти в академічних виданнях.

Офіційні або напівофіційні веб ресурси [85; 87] виконують довідково-інформаційну функцію, надаючи відомості про діяльність культурних інституцій – зокрема організації художників чи музичної школи. Вони є важливими для дослідження сучасного стану культурної інфраструктури, хоча, зазвичай, мають репрезентативний характер і не містять глибокого аналітичного опрацювання.

Архівовані ресурси [86] становлять окрему цінність, оскільки зберігають інформацію, яка може бути втрачена в актуальному вебпросторі. Вони дозволяють простежити історію розвитку окремих мистецьких колективів (зокрема естрадних ансамблів) і є важливими для дослідження культурної спадщини. Електронні наукові платформи [89] репрезентують академічний сегмент цифрових джерел, забезпечуючи доступ до фахових публікацій і результатів досліджень. Вони поєднують традиційну наукову якість із сучасними можливостями поширення інформації.

Узагальнюючи подані інтернет-джерела, слід зазначити, що відображає як історичні події, так і актуальні процеси культурного життя Тернополя. Їхня цінність полягає в оперативності, доступності та здатності фіксувати суспільні настрої, локальні ініціативи й інтерпретації минулого, що особливо важливо для дослідження повсякденності та культурної пам'яті. Водночас ці матеріали мають переважно публіцистичний або інформаційний характер, що зумовлює їхню фрагментарність і залежність від редакційної політики чи комунікативних цілей. Тому їх використання потребує обов'язкової верифікації, зіставлення з архівними документами та науковими працями.

Отже, інтернет-ресурси, попри певні обмеження, суттєво розширюють можливості дослідження, дозволяючи поєднати традиційні підходи з аналізом сучасного інформаційного простору та актуалізувати вивчення історико-культурного розвитку Тернополя в контексті новітніх джерел.

1.3. Методологія наукової проблеми

Методологія дослідження культурного середовища Тернополя у 1960–2000-х рр. ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, спеціально-історичних і міждисциплінарних підходів, що дозволяє комплексно осмислити культурні процеси в їх історичній динаміці, інституційній структурі та соціокультурному контексті. У центрі дослідження перебуває поняття «культурне середовище», яке розглядається як багатовимірна система, що включає інституції культури (театри, музеї, бібліотеки, навчальні заклади), творчі практики, культурні події, а також соціальні взаємодії та форми колективної пам'яті. Такий підхід спирається на здобутки культурології, соціальної історії та історії повсякденності.

Методологічною основою виступає принцип історизму, що передбачає розгляд культурних явищ у їх розвитку, з урахуванням конкретно-історичних умов радянського та пострадянського періодів. Важливим є також принцип об'єктивності, який реалізується через критичний аналіз джерел різного походження (архівних, наративних, публіцистичних, електронних). Суттєве значення має системний підхід, що дозволяє розглядати культурне середовище як цілісну структуру, у якій взаємодіють різні елементи: інституційний (організації культури), персональний (митці, діячі), просторовий (міський культурний ландшафт) та символічний (цінності, традиції, пам'ять).

У дослідженні застосовано низку загальнонаукових методів: аналіз і синтез – для виокремлення окремих аспектів культурного життя (театр, музика, музейна справа, преса) та їх подальшого узагальнення в єдину систему; індукція і дедукція – для переходу від конкретних фактів (подій, діяльності установ) до загальних висновків і навпаки; порівняння – для зіставлення культурних процесів у різні періоди (1960–1980-ті, 1990-ті, 2000-ті рр.), а також для виявлення змін у функціонуванні культурних інституцій; узагальнення – для формування цілісного бачення розвитку культурного середовища міста.

Ключову роль у дослідженні відіграють спеціально-історичні методи: історико-генетичний метод дозволяє простежити еволюцію культурного середовища Тернополя, виявити причинно-наслідкові зв'язки між суспільно-політичними змінами та розвитком культури; історико-порівняльний метод застосовується для аналізу відмінностей між радянським і пострадянським етапами розвитку культурного життя; історико-системний метод забезпечує розгляд культури як комплексного явища, що функціонує в межах ширшої соціальної системи; хронологічний метод використовується для структуризації матеріалу та послідовного викладу подій; проблемно-тематичний метод дозволяє зосередитися на окремих напрямках (музична культура, театральне мистецтво, музейна справа, преса).

Дослідження культурного середовища неможливе без залучення міждисциплінарних підходів: культурницький підхід дає змогу аналізувати культуру як систему символів, цінностей і практик; соціокультурний підхід акцентує на взаємодії культури та суспільства, ролі соціальних груп у формуванні культурного простору; антропологічний підхід сприяє вивченню повсякденного життя, традицій, обрядів і неформальних практик; мистецтвознавчий підхід застосовується для аналізу художніх явищ (театр, музика, образотворче мистецтво); пам'яттєвий підхід дозволяє дослідити формування історичної пам'яті та її роль у культурному середовищі міста.

Особливістю дослідження є використання різнотипних джерел, що зумовлює необхідність комплексного джерелознавчого аналізу. Архівні документи (фонди Держархіву Тернопільської обл.) аналізуються з урахуванням їх офіційного походження, функціонального призначення та можливих ідеологічних впливів; краєзнавчі та наукові праці розглядаються як вторинні джерела, що потребують критичного осмислення їх методології та інтерпретацій; періодична преса використовується як джерело з історії повсякденності та суспільних настроїв; мемуарні та діаспорні видання аналізуються з урахуванням суб'єктивності та впливу колективної пам'яті; інтернет-ресурси піддаються верифікації щодо достовірності, авторства та

актуальності інформації. Застосовується метод джерельної критики, який включає зовнішню (авторство, час створення, автентичність) і внутрішню (зміст, достовірність, упередження) критику джерел.

Методологічно важливим є поділ досліджуваного періоду на етапи: 1960–1980-ті рр. – період радянської культурної політики, інституціоналізації культури, розвитку офіційних форм мистецтва; 1990-ті рр. – перехідний етап, пов'язаний із трансформацією культурних інституцій, національним відродженням, зміною ідеологічних орієнтирів; 2000-ті рр. – період стабілізації та розвитку культурного середовища в умовах незалежної України, формування нових культурних практик. Такий поділ дозволяє простежити динаміку змін і виявити специфіку кожного етапу.

Дослідження базується на таких принципах: історизму – розгляд явищ у розвитку; науковості – опора на перевірені джерела й методи; комплексності – охоплення різних аспектів культурного життя; міждисциплінарності – залучення підходів різних наук; критичності – аналіз джерел з урахуванням їх обмежень.

Запропонована методологія забезпечує комплексне дослідження культурного середовища Тернополя у 1960–2000-х рр., поєднуючи різні підходи та методи. Вона дозволяє не лише відтворити історичний розвиток культурних інституцій і практик, а й осмислити їх у ширшому соціокультурному контексті, враховуючи вплив політичних, економічних і ідеологічних чинників. Такий підхід сприяє формуванню цілісного й об'єктивного уявлення про культурну історію міста.

Таким чином, історіографічний аналіз засвідчив наявність кількох взаємодоповнювальних груп досліджень: діаспорних, краєзнавчих, мистецтвознавчих і сучасних міждисциплінарних праць. Вони різняться за методологією, рівнем наукової узагальненості та інтерпретаційними підходами, проте у сукупності формують цілісне уявлення про розвиток культурного середовища Тернополя. Особливу цінність становлять роботи, що висвітлюють діяльність культурних інституцій, творчих колективів і окремих

діячів, а також дослідження, присвячені історичній пам'яті та духовній культурі.

Джерельна база дослідження характеризується різноманітністю та багаторівневістю. Вона включає архівні документи, матеріали періодичної преси, мемуарні та публіцистичні тексти, довідкові й енциклопедичні видання, а також сучасні електронні ресурси. Таке поєднання дозволяє відтворити як офіційний, так і повсякденний виміри культурного життя, простежити динаміку змін і виявити специфіку окремих періодів. Водночас різний характер джерел зумовлює необхідність їх критичного аналізу та взаємного зіставлення.

Методологічна основа дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності, системності та міждисциплінарності. Застосування загальнонаукових і спеціально-історичних методів у поєднанні з культурологічним, соціокультурним і мистецтвознавчим підходами забезпечує комплексне осмислення культурного середовища як багатовимірного явища. Запропонована періодизація дозволяє простежити трансформації культурного життя Тернополя в умовах зміни суспільно-політичних систем – від радянського періоду до незалежної України.

Отже, проведений аналіз історіографії, джерельної бази та методології створює належне підґрунтя для подальшого дослідження, забезпечуючи наукову обґрунтованість, достовірність і комплексність вивчення культурного середовища Тернополя у 1960–2000-х рр.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИКО-СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ

2.1. Суспільно-політичні умови 1960–2000-х рр.

У 1960–2000-х рр. суспільно-політичне життя Тернополя формувалося в умовах радянської політичної системи. Місто було важливим адміністративним центром області, де функціонували партійні органи влади, що контролювали основні напрями розвитку економіки, культури та суспільного життя. Влада здійснювала управління через систему рад та комітетів Комуністичної партії, які визначали політичний курс і організовували ідеологічну роботу серед населення.

У 1970-х рр. у місті активно проводилися масові політичні та громадські заходи, покликані зміцнювати радянську ідеологію. Одним із прикладів стало велике свято праці та мистецтва, що відбулося 3 липня 1977 р. на честь переможців соціалістичного змагання. Урочистості включали святкову ходу та концертну програму на міському стадіоні. У заході брали участь ветерани війни і праці, представники партійних організацій, творчі колективи та гості з інших міст СРСР і соціалістичних країн. Серед запрошених був навіть льотчик-космонавт В. Жолобов, якому присвоїли звання почесного громадянина Тернополя [14, с. 176]. Подібні заходи демонстрували політичну лояльність міста до радянської влади та сприяли поширенню офіційної ідеології.

Водночас у цей період активно розвивалося культурне та громадське життя. У Тернополі проводилися концерти, вистави, фестивалі та інші культурні події. Зокрема, у місті відбувалися виступи відомих артистів і творчих колективів, що приїздили з різних республік СРСР. Це сприяло формуванню культурного середовища міста та залученню населення до громадського життя [14, с. 145].

Важливу роль у соціальному житті Тернополя відігравали освітні установи. Значною подією стало переведення педагогічного інституту з Кременця до – Тернополя, що сприяло перетворенню міста на один із освітніх

центрів регіону. У 1970–1971 навчальному році в інституті навчалось понад 3 тис. студентів на декількох факультетах [14, с. 148]. Зростання кількості студентів і викладачів сприяло формуванню інтелектуального середовища та активізації культурного життя міста.

У 1970–1980-х роках економічний розвиток Тернополя супроводжувався зростанням промисловості та міської інфраструктури. Значним підприємством було виробниче об'єднання «Ватра», яке займалося виробництвом освітлювального обладнання. Підприємство мало висококваліфіковані інженерні кадри та виробляло прожектори для освітлення спортивних об'єктів Олімпіади-1980 у Москві [14, с. 179]. Такі підприємства відігравали важливу роль у економічному розвитку міста та формували соціальну структуру його населення.

Разом із тим у радянський період існували і певні соціально-економічні проблеми. У суспільстві поступово зростало невдоволення рівнем життя та диспропорціями у системі оплати праці. Наприклад, робітники часто отримували вищу зарплату, ніж спеціалісти з вищою освітою, що знижувало престиж інтелектуальних професій. Унаслідок цього інженери чи педагоги іноді працювали на робітничих посадах, де оплата була вищою [14, с. 191]. Подібні явища свідчили про суперечності радянської економічної системи.

У другій половині 1980-х рр. у Тернополі, як і в інших містах України, почали відчуватися наслідки політики перебудови. У цей період активізувалося громадське життя, з'явилися нові культурні та громадські ініціативи. Важливим явищем стало формування національно-культурних організацій та неформальних об'єднань. Наприклад, у місті виникло молодіжне товариство «Вертеп», створене студентами Педагогічного інституту. Його діяльність сприяла відродженню українських традицій і національної культури [14, с. 214].

У 1989 р. почали з'являтися незалежні громадсько-політичні видання. Одним із них стала газета «Тернове поле», яку видавала обласна організація Народного руху України за перебудову [14, с. 237]. Поява такого видання

свідчила про зростання політичної активності населення та поширення ідей національного відродження.

Того ж періоду відбувалися й символічні події, що мали важливе політичне значення. У 1989 р. у Тернополі вперше публічно виконали національний гімн України «Ще не вмерла Україна». Це стало знаковою подією для міста, оскільки виконання гімну супроводжувалося сильними емоціями та підтримкою присутніх [14, с. 237]. Подібні події свідчили про зростання національної свідомості серед мешканців міста.

У 1990 р. суспільно-політичне життя Тернополя стало ще більш активним. У місті відбувалися громадські акції та політичні виступи. Однією з таких подій було пікетування біля будівлі обкому партії, під час якого представники нових політичних організацій висували вимоги щодо передачі певних приміщень громадським структурам та реформування системи влади [14, с. 265]. Ці події відображали процес демократизації суспільства та послаблення контролю комуністичної партії.

Важливим політичним кроком стало ухвалення Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України. У Тернополі ця подія викликала значний суспільний резонанс. Міська рада прийняла рішення демонтувати пам'ятники радянським діячам – Володимиру Леніну, Карлу Марксу, Ярославу Галану та Володимиру Затонському [14, с. 237]. Демонтаж пам'ятників символізував зміну політичної епохи та відмову від радянської ідеології.

Політичні процеси кінця 1980-х – початку 1990-х років проявилися також у створенні нових громадських організацій. У Тернополі було засновано обласну організацію товариства «Меморіал», діяльність якого була спрямована на дослідження історії політичних репресій та збереження пам'яті про їх жертв. Установча конференція цієї організації відбулася за участю понад двохсот осіб [14, с. 215].

Важливою політичною подією став також всесоюзний референдум 17 березня 2000-х р., під час якого громадяни висловлювали свою позицію щодо

майбутнього Радянського Союзу. У Тернополі більшість виборців виступила проти збереження Союзу в його попередньому вигляді та підтримала ідею незалежності України [14, с. 256]. Це свідчило про сильні національно-демократичні настрої серед населення міста.

Отже, у 1960–2000-х рр. суспільно-політичні умови в Тернополі зазнали значної еволюції. Якщо у 1960–1970-х роках місто функціонувало в межах жорстко централізованої радянської системи, де домінували партійні органи та ідеологічна діяльність, то наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. відбулися суттєві зміни. Перебудова, демократизація та національне відродження сприяли появі нових громадських організацій, політичних рухів і форм громадської активності. Ці процеси стали важливими передумовами для здобуття Україною незалежності у 2000-х р.

2.2. Соціокультурні трансформації періоду незалежності України

Проголошення незалежності України у 2000-х р. стало важливим чинником в розвитку Тернополя. Політичні зміни, що відбувалися в державі, суттєво вплинули на суспільне життя міста, його економічний розвиток, культурну сферу та систему місцевого самоврядування. Тернопіль, як адміністративний центр області, став одним із осередків суспільно-політичних трансформацій, пов'язаних із переходом від радянської системи до нових демократичних інститутів.

Перші ознаки цих змін проявилися ще наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, коли в місті активізувався громадський рух і розширювалася діяльність нових політичних та громадських організацій. Зокрема, важливу роль у суспільному житті відігравали громадські об'єднання, пов'язані з національно-культурним відродженням та демократизацією суспільства. У цей період почали виникати нові незалежні видання та організації, які сприяли поширенню ідей національного відродження і політичного плюралізму [14, с.

230]. У 1988 р. в Тернополі з'явилися «Товариство української мови», «Меморіал», «Українська Гельсінська спілка» та Народних рух України за перебудову», які відіграли ключову роль у процесі боротьби за незалежність України. Усі ці громадські організації послідовно висували питання активної боротьби за незалежну Україну, за відновлення суверенної та самостійної української держави [88].

Політичні процеси початку 1990-х рр. супроводжувалися активною участю жителів міста у громадських акціях і мітингах. Масові демонстрації та політичні виступи пов'язані з вимогами демократизації влади та розширення громадянських прав. У місті проводилися багатотисячні зібрання, під час яких висловлювалися вимоги щодо реформування системи управління та обмеження впливу колишніх партійних структур. Подекуди такі акції супроводжувалися конфліктами з представниками влади та правоохоронних органів, однак зрештою сторони знаходили компромісні рішення щодо проведення масових заходів і політичних акцій [14, с. 262].

Проголошення незалежності України стало важливим етапом політичної трансформації міста. У серпні 2000-х р. події, пов'язані зі спробою державного перевороту в СРСР, викликали значний суспільний резонанс у Тернополі. Після провалу путчу в місті відбувалися численні мітинги, під час яких громадські організації та політичні рухи обговорювали подальший розвиток держави та необхідність утвердження незалежності України [14, с. 265]. Активну роль у цих процесах відігравали місцеві осередки національно-демократичних організацій.

Одночасно з політичними змінами відбувалося реформування системи місцевого самоврядування. У 1990 р. обрана нова міська рада народних депутатів, що стала одним із перших органів влади, сформованих на демократичних засадах. До складу ради увійшли представники різних професій та громадських середовищ, що відображало зростання політичної активності населення міста [14, с. 230]. Діяльність новообраних органів влади

була спрямована на вирішення соціально-економічних проблем та розвиток місцевої інфраструктури.

Однак перші роки незалежності супроводжувалися складними економічними процесами. Перехід до ринкової економіки призвів до різкого зростання цін, інфляції та зниження життєвого рівня населення. На початку 1990-х рр. у Тернополі спостерігалось значне подорожчання товарів та нестабільність валютного курсу. Наприклад, у 1993 р. ціни на основні продукти харчування зростали дуже швидко, а курс долара США змінювався протягом одного дня на кількості карбованців [14, с. 295]. Такі економічні труднощі були характерними для більшості міст України в період переходу до нової економічної системи.

Соціально-економічна криза позначилася на рівні життя населення. Унаслідок економічних реформ відбулося різке зростання цін на товари та послуги, що негативно вплинуло на соціально вразливі групи населення – пенсіонерів, інвалідів і багатодітні сім'ї. Міська влада намагалася пом'якшити наслідки кризи шляхом запровадження програм соціальної підтримки. Зокрема, рішенням міської ради було виділено значні кошти для соціального захисту населення та підтримки системи харчування школярів.

Разом із економічними змінами відбувалася трансформація структури міської економіки. У Тернополі почали активно розвиватися приватні підприємства, кооперативи та нові форми підприємницької діяльності. Однак процес формування ринкової економіки був суперечливим: поряд із розвитком малого бізнесу виникали явища спекуляції та нерівномірного розподілу економічних ресурсів. Частина колишніх партійних функціонерів змогла зайняти провідні позиції в новій економічній системі, що викликало невдоволення серед населення [14, с. 212].

Водночас у період незалежності активно розвивалося культурне життя міста. У Тернополі проводилися фестивалі, мистецькі заходи та громадські ініціативи, спрямовані на відродження української культури та національних традицій. Зокрема, у місті відбувалися фестивалі української пісні та слова, в

яких брали участь відомі діячі культури, музиканти та творчі колективи. Такі заходи сприяли популяризації української культури та зміцненню національної ідентичності серед жителів міста.

Культурні ініціативи підтримувалися також громадськими організаціями та творчою інтелігенцією. Наприклад, у 1993 р. створено Тернопільську обласну організацію Української асоціації творчої інтелігенції «Світ культури». Її діяльність була спрямована на розвиток культурного середовища, підтримку митців та відродження національних традицій [14, с. 295]. Подібні організації відігравали важливу роль у формуванні культурного простору міста в умовах незалежної України.

У цей період продовжувався також розвиток освітніх і наукових установ. У місті відкривалися нові навчальні заклади, зокрема приватні освітні установи, що було новим явищем для пострадянського суспільства. Наприклад, у 2000-х р. засновано приватний Тернопільський вищий педагогічний коледж, що стало одним із перших прикладів розвитку недержавної освіти в регіоні [14, с. 265].

Отже, період незалежності став часом глибоких трансформацій у суспільно-політичному та соціально-економічному житті Тернополя. У цей час відбулося становлення нових політичних інститутів, формування системи місцевого самоврядування та розвиток громадянського суспільства. Попри значні економічні труднощі перехідного періоду, місто поступово адаптувалося до нових умов і продовжувало розвиватися як важливий культурний, освітній та адміністративний центр Західної України.

2.3. Демографічна динаміка та урбаністичні процеси

У другій половині XX ст. та в перші роки незалежності України Тернопіль зазнав суттєвих демографічних та урбаністичних змін. Ці процеси були зумовлені розвитком промисловості, розширенням освітньої сфери, зростанням кількості робочих місць та активною житловою забудовою. У результаті місто поступово перетворювалося на один із важливих адміністративних, культурних та економічних центрів Західної України.

Однією з характерних ознак розвитку Тернополя у 1960–1980-х рр. було швидке зростання чисельності населення. Це пояснювалося передусім міграційними процесами, коли до міста приїжджали мешканці сільської місцевості у пошуках роботи або освіти. Збільшення кількості промислових підприємств, навчальних закладів та установ сприяло формуванню нових соціальних груп населення – робітників, інженерно-технічних працівників, студентів і службовців. Проте швидке зростання населення призводило і до певних соціально-економічних труднощів. Зокрема, на певному етапі навіть спостерігався надлишок робочої сили, що ускладнювало працевлаштування у сферах освіти, культури та охорони здоров'я.

Одночасно зі зростанням населення відбувався активний розвиток міської інфраструктури. У 1970-х рр. в Тернополі здійснювалося інтенсивне житлове будівництво та формувалися нові житлові масиви. Зокрема, почалося активне освоєння Східного масиву, де будувалися багатоповерхові житлові будинки, об'єкти соціальної інфраструктури та заклади культури. У цьому районі зводили нові громадські об'єкти, серед яких кінотеатр «Комсомолец», розрахований на кількасот місць, що став одним із важливих культурних центрів мікрорайону.

Розвиток житлових районів супроводжувався розширенням транспортної та комунальної інфраструктури. У місті вдосконалювалася система громадського транспорту, а також створювалися нові служби, що забезпечували обслуговування населення. Наприклад, у Тернополі було організовано центральну диспетчерську службу таксі, що дозволило

покращити координацію транспортних перевезень і підвищити рівень міських сервісів [14, с. 176].

Урбаністичний розвиток міста проявлявся також у благоустрої громадських просторів. У 1980-х рр. проводилися масштабні роботи з впорядкування парків, скверів і зон відпочинку. Одним із таких проєктів стало облаштування парку імені 50-річчя СРСР, де були створені алеї, міст, дренажна система, декоративний фонтан, а також проведено озеленення території. До виконання цих робіт залучалися різні промислові підприємства міста, що свідчило про комплексний підхід до розвитку міського середовища [14, с. 190].

Водночас урбанізаційні процеси мали і певні негативні наслідки. Зокрема, активний розвиток промисловості та транспорту спричиняв екологічні проблеми. У річку Серет потрапляли промислові стоки, а частина автомобільного транспорту перевищувала допустимі норми викидів шкідливих речовин у повітря. Подібні явища негативно впливали на екологічний стан міста та викликали занепокоєння серед населення.

Наприкінці 1980-х рр., у період політики перебудови, зростала увага громадськості до проблем довкілля та благоустрою міста. У Тернополі почали проводити різноманітні екологічні та громадські акції. Однією з таких подій стало відзначення Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища, що супроводжувалося культурними заходами та просвітницькими ініціативами, спрямованими на формування екологічної свідомості населення [14, с. 232].

У перші роки незалежності України демографічні та урбаністичні процеси в Тернополі продовжували розвиватися, хоча й у складних соціально-економічних умовах. Перехід до ринкової економіки супроводжувався економічною кризою, інфляцією та зниженням життєвого рівня населення. Проте місто залишалося важливим культурним і освітнім центром регіону. Тут проводилися культурні заходи, відкривалися нові громадські організації та продовжувалося формування сучасного міського простору [14, с. 295].

У цей період також відбувалися символічні зміни в міському середовищі, пов'язані з переосмисленням історичної спадщини та національною ідентичністю. Зокрема, у місті перейменовували вулиці, встановлювали меморіальні таблиці та пам'ятні знаки на честь видатних діячів української історії та культури [14, с. 306]. Такі зміни свідчили про формування нового культурного та історичного простору незалежної України.

Отже, упродовж другої половини XX ст. та на початку 1990-х рр. Тернопіль пережив значні демографічні та урбаністичні трансформації. Зростання чисельності населення, розвиток нових житлових масивів, розширення інфраструктури та благоустрій міського середовища сприяли перетворенню міста на важливий регіональний центр. Водночас ці процеси супроводжувалися соціально-економічними та екологічними викликами, що були характерними для періоду інтенсивної урбанізації та переходу до нової економічної системи.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1. Театральні інституції та розвиток сценічного мистецтва

Театральне мистецтво Тернополя у період 1960-х – 2000-х рр. являє собою помітний і вагомий етап еволюції культурного життя не лише самого міста, але й всієї прилеглої області в цілому. Цей тривалий і багатогранний часовий відрізок вирізняється інтенсивними творчими пошуками театрального колективу, які чітко і виразно віддзеркалювали панівні суспільні настрої того часу, глибинні культурні процеси, що відбувалися в суспільстві, а також ідеологічні тенденції, які домінували в кожній окремій епосі. Сцена Тернополя, яка поступово перетворилася на справжній центр художньої активності та творчого пориву, стала місцем, де талановиті митці – режисери, актори, художники – об'єднували свої зусилля для реалізації інноваційних і сміливих постановок, спрямованих насамперед на широку популяризацію багатой української культурної спадщини серед найширшої можливі аудиторії, включаючи міське населення та жителів навколишніх сіл.

Головним і беззаперечним осередком усього театрального мистецтва в Тернополі протягом усього розглянутого тривалого періоду залишався драматичний театр імені Т. Г. Шевченка, який виконував роль провідного культурного інституту в регіоні та визначав загальний напрямок розвитку сценічного мистецтва. У репертуарі цього знакового закладу поряд із виставами, що були присвячені історико-революційним подіям минулого та військово-патріотичним мотивам, які так актуально резонували з ідеологічними пріоритетами епохи, ключове і домінуюче положення посідали постановки, які гостро і безпосередньо реагували на найнагальніші проблеми сучасності того часу. Теми повсякденного існування простих радянських людей, глибинні соціалістичні трансформації, що відбувалися в економічних структурах суспільства, у побутових звичаях і традиціях, а також у психологічних особливостях радянського суспільства в цілому, разом з невпинною і послідовною боротьбою за утвердження комуністичних ідеалів у

самих різноманітних життєвих сферах – все це постійно привертало пильну і неослабну увагу драматичного колективу, особливо виразно і яскраво це простежувалося саме у 1960-х рр., коли театр переживав справжній розквіт творчої активності.

Театральний колектив Тернополя систематично і методично звертався до багатоманітної і надзвичайно різмаїтої драматургічної спадщини як радянської, так і української класики, охоплюючи твори з надзвичайно широким тематичним і жанровим розмаїттям, аби в повній мірі задовольнити різноманітні естетичні запити та смаки глядацької аудиторії. Репертуар гармонійно і продумано поєднував постановки, присвячені глибоким соціально-психологічним конфліктам, що хвилювали суспільство, і морально-етичним дилемам повсякденного життя, із легшими, розважальними гумористичними та сатиричними творами, які додавали необхідної динаміки та емоційного розмаїття в художній процес. Такий широкий тематичний і жанровий спектр зумовлювався не лише специфікою конкретної історичної епохи з її ідеологічними рамками, смаками та очікуваннями аудиторії, але й внутрішнім, нестримним прагненням самого творчого осередку перевірити та розвинути свої художні можливості в межах самих різних форм соціалістичного реалізму, який виступав домінуючим стилем у театральному мистецтві того часу. Особливу вагу і значення мало систематичне висвітлення морально-етичних аспектів життя, зокрема виховання комуністичної свідомості та моральних якостей серед молоді; до таких значущих вистав належали «Втрачений дім» С. Михалкова, «Її друзі» В. Розова, «Історія одного кохання» К. Симонова, «Рідна мати моя» Ю. Мокрієва, «Люди в шинелях» І. Рачади, «Чебрець пахне сонцем» та «Спасиби тобі, моє кохання» О. Коломійця, «Чотири хрести на сонці» А. Делендика тощо, кожна з яких мала глибокий виховний вплив на глядачів.

Театр плідно і наполегливо розвивав комедійний напрямок свого репертуару, рішуче і переконливо спростовуючи хибну концепцію безконфліктності наративу в драматургії й міцно та невпинно закріплюючи

фундаментальні засади соціалістичного підходу до жанрів сатири та гумору безпосередньо в практиці постановок. Ставилися п'єси, які гостро і безкомпромісно викривали різноманітні негативні явища реального життя радянського суспільства та носіїв пережитків відсталих, буржуазних поглядів і звичок, а також твори з яскравими елементами музично-комедійної форми для досягнення максимального розмаїття емоційних впливів на публіку [14, с. 51]. Комедійний репертуар надавав акторам і режисерам унікальну можливість удосконалити та розвинути свої професійні таланти в самих різних жанрових пластинах і виражальних засобах, одночасно виховуючи глядача в дусі рішучої і принципової відмови від архаїчних дрібновласницьких переконань, звичок і способів мислення [14, с. 51]. Саме у 1960-х рр. драматичний колектив найбільш інтенсивно і всебічно втілював цей багатогранний і різноплановий репертуарний доробок, що поклав міцну основу формування виразного громадянського профілю шевченківців, закріплення їхніх фундаментальних художніх принципів і характерних стилістичних особливостей у театральному мистецтві регіону. На базі саме цих постановок професійне зростання, набуття високої майстерності та повний розквіт талантів переживають режисери, художники та актори колективу [14, с. 52]. Піднесення загальної культури, художнього рівня та професіоналізму театру яскраво і переконливо підтверджувалося численними почесними нагородами за найкращі вистави 1960-х років, активною та успішною участю в республіканських оглядах радянської драматургії, а також на престижних міжнародних фестивалях країн соціалістичного табору [14, с. 62].

Серед вистав, які удостоєні високих дипломів і почесних грамот від Міністерства культури СРСР, всеросійського та українського драматичних товариств, опинилися знакові постановки «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького (1965 р.), «Сині роси» М. Зарудного (1967 р.), «Незабутнє» за О. Довженком (1967 р.), «Цар Іван Шишман» К. Зидаров (1969 р.) та «Балладина» Ю. Словацького (1969 р.) [14, с. 62]. Окремі грамоти та дипломи за вагомий особистий внесок у розвиток театального мистецтва отримали

режисери Я. Геляс і Б. Головатюк, художники С. Данилишин та М. Стецюра, актори Я. Геля та Г. Авраменко [14, с. 62]. Завдяки такому помітному професійному піднесенню та творчим успіхам театр почав активно виходити за межі регіональних кордонів: у 1968 р. успішно здійснив гастрольні виступи в Москві, зокрема в престижному Кремлівському театрі, з виставами «Незабутнє», «Спасибі тобі, моє кохання» та «Дай серцю волю, заведе в неволю», що стало справжнім визнанням на загальносоюзному рівні [14, с. 63]. Ці гастролі не лише підняли престиж тернопільської сцени, але й дозволили колективу перейняти досвід від столичних майстрів, збагачуючи власну творчу палітру.

Для підвищення рівня роботи театру склалися плани заходів, які працівники повинні були виконати у зазначені терміни. Так, до прикладу, у 1962 р. подано план. Серед основних завдань було підвищення ідеологічної пропаганди серед населення і для цього в репертуар театру повинні були бути включені 5 п'єс радянських авторів. Для відображення подій у колгоспах Тернопільщині було поставлено завдання разом із літоб'єднанням області створити п'єсу. Кожна нова постановка мала бути обговорена на загальній конференції глядачів. Для посилення контролю та забезпечення творчої якості робіт організовували чергування на виставах, а після зауваження обговорювалися на засіданнях художньої ради [17, арк. 1–2].

У 1970-х рр. театр послідовно і принципово реагував на ключові історичні віхи радянської епохи, присвячуючи значну частину постановок відзначенню важливих дат: 50-річчя СРСР, 30-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні та визволення України від фашистських загарбників, 60-річчя Великого Жовтня, що органічно втілювалося у низці значущих вистав, таких як «Роман міжгір'я» за І. Ле, «Я завжди посміхаюсь» Я. Сегеля, «Під золотим орлом» Я. Галана, «Долі людини» за М. Шолохова, «Драматична пісня» М. Анчарова та Б. Равенських [14, с. 65]. Водночас театр переживав певні природні виклики, пов'язані зі зміною поколінь: низка знаних артистів і висококласних майстрів покинула колектив через вік чи інші обставини, але

своєчасний приплив нових творчих сил дозволив не лише утримати, але й посилити динаміку розвитку сцени. Особливо поворотним моментом стало призначення з 1974 р. на посаду художнього керівника заслуженого артиста УРСР П. Загребельного, чиє лідерство принесло свіжі ідеї та нові горизонти [14, с. 66].

Акторська труппа активно і систематично поповнювалася молодими фахівцями – талановитими випускниками престижних театральних училищ і вищих учбових закладів, що суттєво посилило хореографічну складову репертуару, сприяло досягненню дедалі більшої злагодженості в колективній роботі та підкоренню нових художніх вершин. Театр дедалі частіше і впевненіше звертався до шедеврів вітчизняної й світової класичної драматургії, що не тільки відповідало високим і вишуканим запитам глядачів, наближаючи їх до елітного мистецького рівня, але й слугувало майстерною школою для подальшого професійного вдосконалення самих митців театру [14, с. 82]. У 1970-ті рр. театр суттєво поглиблює взаємозв'язок із своєю публікою, впроваджує різноманітні інноваційні форми культурного обслуговування населення, насамперед для сільських жителів віддалених районів, та надає вагому і кваліфіковану методичну допомогу художній самодіяльності на місцях, що сприяло культурному піднесенню всієї області [14, с. 86].

Особливо характерними та помітними стали трансформації в театральному житті Тернополя наприкінці 1990-х рр., коли культурні інституції всієї України опинилися в епіцентрі складних і драматичних змін, зумовлених перехідною ринковою економікою та розпадом радянської системи. Попри гострі фінансові кризи, дефіцит ресурсів і постійні труднощі, театр не припиняв своєї активної творчої праці, демонструючи виняткову стійкість і відданість мистецтву. Як підкреслював у своєму відвертому інтерв'ю художній керівник М. Форгель, незважаючи на всі економічні перепони та бюрократичні бар'єри, спектаклі колективу незмінно приваблювали повні зали глядачів, що свідчило про непохитний і стійкий

інтерес тернополян до справжнього театрального мистецтва та його центральну, незамінну роль у міському культурному ландшафті [60].

Водночас матеріальні труднощі серйозно і болісно впливали на повсякденне функціонування театру як установи. За свідченням того ж М. Форгеля, ключовою і найгострішою перешкодою слугувало хронічне дефіцитне державне фінансування, яке неухильно гальмувало підготовку нових прем'єр, оновлення сценографії, костюмів та технічного забезпечення самої будівлі. Колективу доводилося спиратися переважно на внутрішній ентузіазм акторів і режисерів, а також на разові, нерегулярні внески меценатів і спонсорів, але попри всі ці обставини зберігався високий творчий стандарт постановок, а нові спектаклі орієнтувалися на різноманітні сегменти аудиторії, від молоді до літніх глядачів [60].

Значущим і перспективним процесом у цей період стало поступове омолодження акторського ансамблю театру. До трупи активно вливалися випускники провідних театральних вишів і училищ, вносячи свіжі, новаторські ідеї, потужну енергію та сміливі підходи до інтерпретації ролей. Це не лише оновлювало сценічну мову колективу, але й стимулювало свіжі, оригінальні інтерпретації як класичних текстів, так і сучасних п'єс, активно залучаючи молодь до репертуарних робіт для їхнього всебічного зростання, професійного вдосконалення та підтримки загальної динаміки театру як живого творчого організму [60].

Театральний сезон 1999–2000-х рр. став яскравою ілюстрацією плідної, наполегливої діяльності тернопільської сцени навіть за найскладніших кризових умов. Колектив реалізував низку високохудожніх прем'єр, відкривши сезон блискучою комедією Едуардо де Філіппо «Філумена Мартурано» (відома також як «Шлюб по-італійськи»), яка одразу завоювала щирі симпатії широкої публіки своєю емоційністю та гумором. У цій виставі блищали провідні актори Л. Ластівка та В. Хім'як, а постановка вражала глибокими, виразними образами головних героїв, винахідливими сценічними рішеннями та

режисерським баченням, що в сукупності перетворило її на справжню культурну подію року в житті Тернополя [62].

Ще однією знаковою і пам'ятною прем'єрою сезону виступила вистава «Коханий нелюб, або Приборкання непокірного» за мотивами п'єси Я. Стельмаха, де вдало і гармонійно поєдналися багатий досвід ветеранів сцени та ентузіазм і свіжість новачків. Молоді актори продемонстрували високий рівень професіоналізму, сміливість у творчих експериментах та здатність створювати переконливі сценічні образи, здобувши одностайно схвальні відгуки як від глядачів, так і від театральних критиків; саме ця постановка гідно репрезентувала тернопільський театр на авторитетному фестивалі «Прем'єри сезону» в Івано-Франківську, привернувши пильну увагу колег з інших регіонів і піднявши репутацію колективу [62].

Не менш помітною і грандіозною подією стала оперета Й. Штрауса «Летюча миша» з її величезним масштабом, барвистим і розкішним оздобленням сцени, досконалим вокальним виконанням та хореографією, де були задіяні практично весь склад трупи. Постановка стала справжнім тріумфом, викликавши захват як у критиків, так і у глядачів, заповнюючи зали до відмови місяць за місяцем і перетворившись на незаперечний культурний феномен сучасного Тернополя [62].

За всіма цими творчими досягненнями та успіхами ховалися типові для української культури кінця XX ст. проблеми, насамперед хронічна і болісна нестача фінансових коштів для нормального функціонування. Пресі того часу неодноразово повідомлялося, що актори часом чекали на свою зарплату місяцями поспіль, що суттєво ускладнювало їхню повсякденну працю та творчий процес, але колектив демонстрував виняткову стійкість, мужність і відданість, зберігаючи багаті традиції високого театального мистецтва [58].

У громадських дебатах і дискусіях того часу активно піднімалося важливе питання про місію театру як духовного стержня та серця культурного життя міста, що вимагає комплексної, системної державної та місцевої підтримки для реалізації повноцінної культурної ролі в суспільстві [58].

Окрім елітного професійного театру імені Шевченка, театральне життя міста активно збагачували різноманітні аматорські та молодіжні ініціативи, що вносили свіжість і альтернативні форми. Наприкінці 1990-х рр. в Тернополі з'явилася перспективна молодіжна студія «Тернове поле» під керівництвом талановитого режисера й драматурга В. Сеньківа, яка об'єднала ентузіастів, молодих людей, які шукали творчий простір поза рамками професійних сцен та установ [59].

Дебютні постановки цієї студії, як-от вистава «Репортаж», зібрали справжні аншлаги серед молоді та студентства; учасники неодноразово підкреслювали величезну користь такої діяльності для розвитку їхніх талантів, художніх здібностей і загальної культурної інтеграції в міське середовище [59].

Така динамічна діяльність аматорських колективів підтверджувала жваве і багатогранне культурне середовище Тернополя, де театральне мистецтво ставало доступним для всіх верств населення, формуючи нову, перспективну аудиторію та покоління майбутніх акторів і режисерів.

Таким чином, театральне мистецтво Тернополя 1960-х – 2000-х рр. постає як ключовий, невід'ємний елемент міського культурного континууму, чітко і виразно відображаючи всі суспільні та культурні зрушення тих епох. Тернопільський академічний музично-драматичний театр імені Т. Шевченка домінував як головний осередок сценічного мистецтва, творчих експериментів, зростання талантів і художніх пошуків. Його репертуар майстерно синтезував радянську драматургію радянського періоду, українську національну класику та кращі зразки світової драматургії, постійно балансуючи між очікуваннями публіки, художніми амбіціями та ідеологічними рамками часу.

Упродовж усього періоду художній рівень постановок неухильно і стабільно зростав, професіоналізм колективу міцнішав і вдосконалювався, розширювалися географія гастролей, участь у фестивалях та оглядах. Навіть за складних кадрових змін, економічних криз і жорстких бюджетних обмежень

сцена жила активним, насиченим життям, постійно приваблюючи та утримуючи увагу глядачів різного віку та соціального статусу. Паралельно аматорські студії на кшталт «Тернове поле» надійно підкріплювали цю динаміку, забезпечуючи простір для новаторства, самовираження молоді та альтернативних форм театрального мистецтва, що робило культурне середовище Тернополя по-справжньому багатограним і живим.

3.2. Музейна справа і виставкова діяльність

Важливою складовою культурного середовища Тернополя другої половини XX – початку XXI ст. стала діяльність музейних установ, які виконували функції збереження історико-культурної спадщини, наукового дослідження та популяризації культурних надбань краю. Центральне місце серед них посідав Тернопільський обласний краєзнавчий музей, який став осередком музейної, наукової та виставкової діяльності. Поряд із ним важливу роль у культурному житті міста відігравала Тернопільська картинна галерея, що стала спеціалізованим центром популяризації образотворчого мистецтва.

У 1974 р. в Львові проведено презентацію робіт митців з Тернополя, що отримала позитивний відгук від глядачів. Кандидат мистецтвознавства Г. Островський у газеті «Вільне життя» відзначив, що тернопільські митці можуть сподіватися на те, що їхні праці займуть гідне місце в українському радянському образотворчому мистецтві. Неабиякий інтерес викликали праці живописців Л. Журавльова, Д. Шайноги та С. Ковальчука, подружжя Н. Кирилової та П. Гулина, графіка Г. Миколишина, а також скульпторів В. Примаченка та В. Голофаєва [50, с. 154].

У 1975 р. в залі дитячо-юнацької спортивної школи № 2 відбулося відкриття обласної художньої виставки «Слава праці», присвяченої XXV з'їзду КПРС. На виставці взяли участь 102 професійних митці Тернопільщини, які

представили 304 твори живопису, графіки, скульптури та прикладного мистецтва. Такого масштабного заходу в Тернополі раніше не було [50, с. 171].

У 1960-х рр. у Тернополі виникла творча група митців при обласному Товаристві художників, яке було засноване в 1952 р. Ініціатором створення цієї групи став С. Данилишин, відомий сценограф і перший у Тернопільській області, заслужений діяч мистецтв УРСР. У 1970-х рр. керівництво групою перебрав на себе графік Г. Миколишин, який став членом Співки художників України з 1971 р. Ця група діяла як філія Львівської організації Співки художників України. 20 грудня 1983 р. створена Тернопільська організація Співки художників України. Є. Удін став першим головою організації (1983–1992 рр.), а Р. Гермак – відповідальним секретарем. На установчих зборах був присутній ректор Київського художнього інституту В. Борисенко. До організації увійшли 13 членів: Д. Вонсик, Д. Гавриш, Р. Гермак, Г. Миколишин, С. Нечай, С. Нечай-Сорока, Я. Омелян, А. Ткаченко, Б. Ткачик, Є. Удін, Т. Удіна, М. Харинович та Д. Шайнога. У 1992–2000-х рр. організацію очолював живописець Б. Ткачик [85].

При вході до парку слави у 1985 р. була встановлена декоративна композиція «Материнський поклик», подарована тернопільськими скульпторами В. Садовником і К. Сікорським. З нагоди цього відбулися урочисті заходи, включно з мітингом та крокуванням ветеранів на реконструйованому стадіоні. Наступного року скульптуру покрито карбованою міддю [14 с. 420].

У червні того ж року в Тернополі відбулося відкриття заключних заходів VI Республіканського фестивалю мистецтв «Молоді голоси». Одночасно в картинній галереї відкрилася зональна виставка молодих художників шести областей України, де було представлено понад 520 робіт від 262 авторів. Журі визначило найкращі області за якістю робіт у такій послідовності: Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ та інші. Виставку обговорювали місцеві мистецтвознавці та гості з інших міст [50, с. 199].

У 1960-х р. розпочався новий етап розвитку Тернопільського краєзнавчого музею. У 1959 р. директором установи став історик Б. Ельгорт, який до цього очолював Кременецький краєзнавчий музей. Саме в цей період сформувався професійний колектив музейних працівників, серед яких були І. Герета, Г. Швець, Т. Удіна, Л. Дейнекіна, М. Козлова, М. Штогрин та інші дослідники, що зробили вагомий внесок у розвиток музейної справи краю.

У роки «відлиги» активізувалися краєзнавчі дослідження та розширилася наукова діяльність музею. Однак уже в середині 1960-х рр. політична ситуація в СРСР суттєво змінилася, що позначилося і на діяльності музею. У 1965 р. заарештовано одного з провідних музейників – І. Герету, що негативно вплинуло на розвиток наукової роботи. У цей період музей значною мірою був змушений виконувати ідеологічні функції, зокрема приділяти увагу воєнно-патріотичному вихованню [33, с. 19].

Попри складні політичні умови музей продовжував розвиватися. Його фонди поступово поповнювалися новими експонатами, серед яких були археологічні знахідки, етнографічні матеріали, документи, предмети побуту та твори мистецтва. З часом у фондах музею накопичилося значне зібрання пам'яток історії та культури. Загалом фондові колекції нараховували майже 120 тис. експонатів, що охоплювали різні сфери культурного життя регіону.

У структурі музею діяло кілька спеціалізованих відділів, серед яких були відділи природи, давньої історії, нової та новітньої історії, фондів, науково-методичної та науково-просвітницької роботи, а також відділ охорони пам'яток історії та культури. У цих підрозділах працювали десятки наукових співробітників, які здійснювали дослідницьку, експозиційну та просвітницьку діяльність [33, с. 59].

Важливою складовою роботи музею стала організація наукових досліджень, зокрема археологічних експедицій. Упродовж багатьох років музей щорічно проводив кілька археологічних досліджень, керівниками яких були відомі науковці І. Герета, О. Гаврилюк, Б. Строцький та М. Ягодинська.

Завдяки цим дослідженням було відкрито значну кількість археологічних пам'яток, що суттєво поповнили музейні колекції [33, с. 55].

Поряд із науковою діяльністю музей активно займався просвітницькою роботою. Щорічно його відвідували десятки тисяч людей. Для відвідувачів проводилися оглядові та тематичні екскурсії, лекції, наукові конференції та зустрічі з відомими діячами культури. Працівники музею також публікували результати своїх досліджень у наукових збірниках і краєзнавчих виданнях [33, с. 60].

Важливим етапом розвитку музейної справи в Тернополі стало відкриття Тернопільської картинної галереї. Передумовою її створення стало накопичення значної колекції творів образотворчого мистецтва у фондах краєзнавчого музею. До 1970-х рр. ця колекція налічувала тисячі експонатів – живопис, графіку та скульптуру, однак значна частина цих творів залишалася недоступною для широкої публіки [47, с. 223].

З метою популяризації художніх колекцій було прийнято рішення створити окремий виставковий підрозділ музею. 6 травня 1978 р. у приміщенні колишнього домініканського костелу XVIII ст. відкрито картинну галерею, яка стала відділом краєзнавчого музею. Завідувачем галереї призначили відомого мистецтвознавця та археолога І. Герету [40, с. 21].

Основу експозиції галереї становила художня колекція краєзнавчого музею. Значну допомогу у формуванні фондів надали провідні музеї України. Зокрема, Київський музей передав твори відомих художників М. Клодта, В. Маковського та І. Шишкіна, а Львівська картинна галерея – роботи польських митців. Окрім цього, значна кількість творів була передана Дирекцією художніх виставок з Києва, а також подарована українськими художниками [47, с. 223].

Експозиція галереї була побудована за історико-хронологічним принципом і охоплювала розвиток образотворчого мистецтва від XVI – до XX ст. У ній було представлено близько 400 творів живопису, графіки та скульптури. Серед них були роботи митців Італії, Німеччини, Франції, Австрії,

Чехії та Польщі, а також твори українських художників різних історичних періодів [35, с. 26].

З часом картинна галерея стала одним із провідних виставкових центрів Тернополя. Тут регулярно проводилися художні виставки, присвячені творчості як місцевих митців, так і художників з інших регіонів України та з-за кордону. Значну популярність мали персональні виставки художників, зокрема Г. Лоїка, В. Чорнобая, Я. Омеляна та інших митців [40, с. 57].

У 1978 р. в картинній галереї Тернополя відбувся вечір, присвячений сторіччю з дня народження видатного художника А. Манастирського, який походив з Підгаєччини. На заході взяли участь гості з Львова. Мистецтвознавець Х. Саноцька прочитала доповідь про творчість митця, а його син, художник В. Манастирський, поділився спогадами про батька [50, с. 178].

Напередодні 1983 р. в картинній галереї Тернополя на виставці було представлено близько 300 робіт місцевих художників. Окрім того, 30 творів тернопільських митців були показані на виставці в Києві. Одночасно обласна організація Спілки журналістів влаштувала у фойє кінотеатру «Україна» фотовиставку «Людина славна працею» [50, с. 189].

У 1990-х рр. виставкова діяльність музею та галереї значно розширилася. У цей час активно організовувалися міжнародні виставки, у яких брали участь митці української діаспори та зарубіжні художники. Зокрема, у Тернополі експонувалися роботи Я. Гніздовського, М. Мороза, О. Кендл, Е. Андієвської та інших митців [40, с. 58].

Окрім цього, музей організовував виставки своїх експонатів за кордоном. Так, у 1988 р. проведено виставку українського народного одягу в польському місті Гожув, а в 1992 р. – виставку українського образотворчого мистецтва у місті Ярослав. Ці заходи сприяли розвитку міжнародних культурних зв'язків та популяризації української культурної спадщини [40, с. 57].

Образотворче мистецтво та виставкова діяльність в Тернополі у 1960-х - 2000-х рр. стали свідченням зростаючої культурної активності міста. Тернопільські художники змогли зайняти своє місце в українському радянському мистецтві, а їхні роботи були представлені на численних виставках, як у самому місті, так і за його межами. Цей період залишив помітний слід у розвитку мистецької сцени Тернополя, сприяючи формуванню нового покоління митців та подальшому розвитку культури міста.

Таким чином, образотворче мистецтво та виставкова діяльність Тернополя другої половини XX – початку XXI ст. відображають як ідеологічні рамки радянської культурної політики, так і прагнення до індивідуального художнього висловлення, зокрема в локальному контексті. У цей період відбувається помітне пожвавлення мистецького життя: організовуються обласні та республіканські виставки, формуються творчі осередки художників, активізується діяльність Спілки художників України на місцевому рівні. Виставкові заходи, попри контроль і цензуру, ставали важливими комунікативними майданчиками для демонстрації мистецьких пошуків і налагодження взаємозв'язків між авторами та глядачами.

У структурі образотворчого мистецтва переважали жанри, які відповідали засадам соціалістичного реалізму – портрет, пейзаж, тематична картина з виробничо-патріотичним акцентом. Однак у межах цієї естетики художники знаходили способи для індивідуалізації образів, ліричного осмислення дійсності, візуального діалогу з українською культурною традицією. Важливою тенденцією стало поступове зростання ролі декоративно-ужиткового мистецтва (вишивки, кераміки, художнього текстилю), що поєднувало автентичні народні мотиви із новаторськими формами подачі.

3.3. Система мистецької освіти

Система мистецької освіти відігравала визначальну роль у формуванні культурного середовища Тернополя протягом другої половини XX – початку XXI ст. Вона забезпечувала не лише професійну підготовку висококваліфікованих кадрів для культурно-мистецької сфери, але й систематичне поширення фундаментальних естетичних принципів серед широких мас населення. Функціонування мережі музичних шкіл, спеціалізованих середніх училищ та інших освітніх установ сприяло створенню солідної бази фахівців – від професійних митців, віртуозних музикантів до високопрофесійних педагогів, що безпосередньо піднесло творчий потенціал міста загалом. Цей процес виховання поколінь з високорозвиненими культурними стандартами та глибоким розумінням мистецьких цінностей став основою для підтримки динамічного, насиченого мистецького життя Тернополя в зазначений період. Більше того, мистецька освіта виходила далеко за межі вузько-технічної підготовки, виконуючи важливу функцію культурного просвітництва, активно формуючи витончені естетичні смаки місцевих жителів і стимулюючи їхній стійкий інтерес до різних видів художньої творчості як частини повсякденного культурного досвіду.

Розвиток мистецької освіти в Тернополі в аналізований часовий проміжок характеризувався багатогранністю ключових напрямів, серед яких особливе домінування посідали музична підготовка та декоративно-прикладне мистецтво. Музичний вектор був репрезентований розгалуженою мережею дитячих музичних шкіл поряд із середніми спеціалізованими навчальними закладами, які забезпечували безперервне, поетапне навчання від елементарних навичок до високого професійного рівня. Водночас паралельно еволюціонували установи, спеціалізовані на декоративно-прикладному мистецтві, що не тільки активно сприяли відродженню й ревіталізації автентичних народних ремесел, але й майстерно інтегрували ці традиційні техніки в сучасні освітні програми та практики. Сукупна, скоординована

діяльність усіх цих інституцій формувала цілісне, комплексне мистецьке освітнє середовище, яке органічно поєднувало прагматичну професійну підготовку з широкомасштабною культурно-просвітницькою роботою. Такий підхід суттєво посилював загальний вплив на формування регіонального культурного ландшафту, роблячи Тернопіль помітним осередком мистецького прогресу.

Одним із найвизначніших центрів музичної освіти в структурі місцевої системи безумовно вирізнялося Тернопільське музичне училище імені С. Крушельницької. Цей заклад заснований у 1958 р. й одразу ж утвердився як ключовий регіональний осередок для систематичної підготовки висококваліфікованих музичних кадрів, здатних відповідати найвищим професійним стандартам [61]. Уже на початкових етапах свого функціонування училище здобуло широке визнання завдяки потужному, ретельно підбраному педагогічному колективу, сформованому переважно з випускників авторитетних музичних консерваторій України та інших країн. Крім того, інтенсивна концертна практика студентів, що включала регулярні публічні виступи, значно прискорювала набуття ними неоціненних практичних навичок і сприяла швидкому завоюванню публічного визнання серед мистецької спільноти регіону.

У 1963 р. Тернопільському музичному училищу офіційно присвоїли ім'я легендарної української оперної співачки С. Крушельницької – події, яка мала глибоке символічне та ідеологічне значення. Це рішення не тільки підкреслювало неперервність славних національних музичних традицій, але й слугувало потужним стимулом для студентів і викладачів у прагненні досягати вершин професійної майстерності на рівні світових стандартів. Ім'я видатної примадонни перетворилося на справжній творчий орієнтир, надихаючи на творчі пошуки та самовиховання в душі високої мистецької культури [61].

З плином років і десятиліть спектр освітньої та творчої діяльності училища зазнав значного розширення й диверсифікації. Наприкінці ХХ ст. чисельність педагогічного штату перевищувала 120 висококваліфікованих

фахівців, тоді як контингент студентів сягав понад 300 осіб, що переконливо свідчило про статус закладу як провідного мистецького навчального центру не лише Тернополя, але й усієї області [61]. Навчальний процес охоплював надзвичайно широкий спектр спеціальностей і дисциплін: від фортепіано, струнних, духових і народних інструментів до вокалу, хорового диригування, теорії музики та акторської майстерності. Така всеосяжна спеціалізація давала змогу готувати універсальних фахівців, готових до ефективної роботи в найрізноманітніших секторах музичного та театрального мистецтва.

Особливе стратегічне значення в педагогічній парадигмі училища приділялося високоякісній педагогічній роботі. Викладачі не обмежувалися передачею фундаментальних професійних знань і технічних навичок, але й систематично формували у студентів розвинений творчий світогляд, активно розвивали їхні унікальні індивідуальні здібності та виховували щиру, глибоку любов до музики як частини національної культурної спадщини. Значна увага приділялася індивідуальним заняттям і персоналізованим підходам, які дозволяли максимально розкрити творчий потенціал кожного студента, адаптуючи методику викладання до його особливостей і талантів [51].

Фундаментальною основою педагогічної моделі училища слугувала тісна інтеграція теоретичного навчання з інтенсивною практичною концертною діяльністю. Студенти регулярно брали активну участь у престижних фестивалях, авторитетних конкурсах і сольних публічних виступах – як безпосередньо в Тернополі, так і в інших містах України та за її межами. Ця практика не тільки прискорювала їхнє професійне вдосконалення та набуття безцінного сценічного досвіду, але й значно розширювала коло слухачів і шанувальників молодого покоління музикантів.

Значну, якщо не ключову, роль у творчому житті та педагогічному процесі училища відігравали різноманітні спеціалізовані студентські колективи. Серед них особливе, привілейоване місце посідав духовий оркестр, укомплектований студентами відповідного відділу духових інструментів. Під майстерним керівництвом досвідчених диригентів цей колектив ретельно

готував складні концертні програми й активно брав участь у найрізноманітніших культурних заходах регіону та країни [55].

Незважаючи на постійну ротацію складу оркестру, спричинену регулярними випуском студентів, колектив стабільно підтримував високий рівень виконавської майстерності та художньої зрілості. Оркестр успішно гастролював не тільки в Тернополі, але й у багатьох інших містах України – зокрема у Львові, Луцьку, Хмельницькому, а також у Бресті. Його концерти неодноразово транслювалися по республіканському телебаченню, що суттєво сприяло широкій популяризації високого музичного мистецтва серед різноманітної масової аудиторії по всій країні [55].

Випускники Тернопільського музичного училища імені Соломії Крушельницької зробили надзвичайно вагомий, неперевершений внесок у загальний розвиток української музичної культури на національному та міжнародному рівнях. Серед них численні лауреати найпрестижніших міжнародних конкурсів, почесні народні та заслужені артисти України, видатні диригенти, композитори та педагоги. Зокрема, тут навчалися й формувалися такі відомі діячі культури, як І. Оленчик, Р. Вітошинський, І. Пилатюк, Б. Антків та низка інших талановитих митців, чия творчість збагатила національну мистецьку скарбницю [61].

Поряд із цим провідним середнім закладом, неоціненний внесок у розвиток місцевої мистецької освіти вносили й дитячі музичні школи Тернополя. Однією з найстаріших і найавторитетніших серед них була Тернопільська державна музична школа № 1, заснована ще у 1939 р. з глибокими коренями у 1929 р. як філія Львівського вищого музичного інституту імені М. Лисенка. Упродовж десятиліть вона непохитно залишалася одним із основних центрів музичного виховання дітей та підлітків, формуючи фундамент їхнього мистецького зростання [87].

У 1970–1980-х рр. розвиток школи характеризувався стрімким розширенням і диверсифікацією: діяли повноцінні фортепіанний, вокальний, теоретичний відділи, а також спеціалізовані відділи духових, ударних і

струнно-смичкових інструментів. Загальна кількість учнів перевищувала 600 осіб, що яскраво свідчило про величезну популярність і затребуваність якісної музичної освіти серед усіх верств населення Тернополя та області [54].

Програма навчання в цій школі кардинально виходила за межі суто інструментальної техніки, пропонуючи комплексний підхід: вивчення сольфеджіо, історії музичної літератури, активну участь у концертах і різноманітних творчих заходах. Така всебічна система не тільки розвивала технічні навички, але й формувала глибоку загальну музичну культуру, сприяючи гармонійному розвитку особистості юних музикантів у культурному й естетичному вимірах.

Концертна практика слугувала невід'ємним, стратегічним елементом повсякденної діяльності школи. Учні регулярно виступали перед трудовими колективами підприємств, у міських клубах, бібліотеках, будинках культури та інших культурних установах міста. Такі систематичні публічні виступи не тільки сприяли широкій популяризації музичного мистецтва серед громадськості, але й надавали юним виконавцям безцінний сценічний досвід, впевненість і майстерність [54].

При школі функціонували різноманітні творчі колективи, які суттєво посилювали практичний компонент освіти. Особливо виділявся дитячий оркестр українських народних інструментів, що майстерно виконував твори класичних українських композиторів та автентичні обробки народних мелодій. Крім того, працювала спеціалізована дитяча студія, присвячена постановці музичних вистав, оперет та художніх інсценізацій, що розвивала комплексні навички [54].

Важливою, стратегічно значущою складовою мистецької освіти в Тернополі стало систематичне навчання у сфері декоративно-прикладного мистецтва, яке заповнило критичну прогалину в регіональній освітній системі. Наприкінці ХХ ст. на базі Тернопільського ПТУ № 10 створено перше в області художнє професійно-технічне училище, спеціалізоване саме на підготовці майстрів народних ремесел і художньої обробки матеріалів [63].

Основною, стратегічною метою цього новаторського закладу була якісна підготовка висококваліфікованих спеціалістів у галузі художньої обробки різноманітних матеріалів та автентичного декоративно-прикладного мистецтва. Студенти опановували складні техніки різьблення по дереву, виготовлення функціональних меблів у традиційних стилях, створення унікальних декоративних виробів і предметів інтер'єру з високим художнім потенціалом.

У процесі навчання домінував практичний ухил, орієнтований на реальне творче виробництво. Учні самостійно створювали широкий асортимент художніх виробів: від вишукано різьблених меблів і оригінальних декоративних світильників до елегантних рам для дзеркал, традиційних скринь та інших інтер'єрних елементів. Ці роботи демонструвалися під час захисту дипломних проєктів, тематичних виставок і публічних презентацій, що слугувало ефективним інструментом оцінки майстерності [63].

Створення такого спеціалізованого навчального закладу мало доленосне значення для загального розвитку народних ремесел у Тернопільщині. Воно не тільки сприяло збереженню й популяризації багатовікових традицій декоративного мистецтва, але й забезпечувало їхню систематичну передачу новим поколінням кваліфікованих майстрів. Крім того, випускники училища отримували реальні перспективи працевлаштування на ключових місцевих підприємствах, зокрема на Тернопільській меблевій фабриці, де їхні набуті художні навички та професійні уміння активно використовувалися в промисловому виробництві [63].

Підсумовуючи, у період 1960–2000-х рр. мистецька освіта остаточно утвердилася як потужний, системоутворюючий чинник культурогенезу й культурного розвитку Тернополя. Діяльність музичного училища імені С. Крушельницької, мережі дитячих музичних шкіл та художніх професійно-технічних закладів не тільки стимулювала всебічний творчий розвиток молоді, але й забезпечила культурну сферу висококваліфікованими кадрами, суттєво посиливши мистецьку просвіту й культурну активність населення міста.

Завдяки цим установам Тернопіль міцно закріпив за собою статус вагомого регіонального культурного хабу з потужною освітньою інфраструктурою. Випускники місцевих мистецьких навчальних закладів зробили неперевершений значний внесок у розквіт української музичної та художньої культури, а сама розвинена система мистецької освіти стала невід'ємною, фундаментальною складовою всієї культурної інфраструктури міста, забезпечуючи її стале функціонування й подальший прогрес.

РОЗДІЛ 4

ДИНАМІКА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

4.1. Літературний процес і формування інтелектуального середовища

Літературне середовище Тернополя у другій половині XX – на початку XXI ст. формувалося під впливом культурних, суспільних і освітніх процесів, що робило його унікальним. Головну роль у його розвитку відіграли письменницькі організації, видавництва, книгарні, бібліотеки та культурні ініціативи, метою яких була популяризація книги й читання. У цей час літературне життя міста стало невід’ємною частиною культури Тернополя, об’єднавши творчість письменників з активними читачами.

Однією з головних рис літературного життя Тернопільщини у 1960–1980-х рр. була активна популяризація книг і читання, що стало одним із основних факторів розвитку культури. Велику роль у цьому відігравало обласне товариство книголюбів, яке проводило багато культурних заходів, об’єднувало понад п’ятсот осередків і двадцять тисяч членів. Колективними учасниками товариства були сотні підприємств, навчальних закладів і громадських організацій [52]. Така широка мережа сприяла поширенню книжкового читання та розвитку читацьких інтересів.

Діяльність товариства книголюбів була спрямована не лише на поширення книг, а й на створення культурного простору, у якому книга ставала головною складовою духовного життя суспільства. У містах і селах області проводили читацькі конференції, літературні вечори, тематичні дискусії, обговорення нових книжок і зустрічі з письменниками. Такі події залучали людей до літературного життя та формували традицію обговорення творів [62].

Дуже популярними були «дні книги», декади літератури, огляди нових видань і книжкові виставки. Часто створювали клуби книголюбів, які ставали місцевими центрами культури. Тут читачі знайомилися з новими книгами, спілкувалися з авторами, обговорювали літературу та брали участь у

культурних заходах [62]. Такі клуби фактично ставали центром культурного життя, поєднуючи функції бібліотеки, місця для дискусій і творчості.

Важливим для розвитку літературного середовища було налагодження співпраці між письменниками й читачами, що допомогло інтегрувати місцеву літературну сцену у ширший український контекст. У багатьох заходах брали участь місцеві та відомі українські письменники, серед яких поети Б. Демків, В. Вихрущ, В. Ярмуш, а також гості з інших міст – наприклад, П. Автомонов і О. Шугай з Києва [52]. Такі зустрічі розширювали літературний простір міста та сприяли залученню тернопільської спільноти до всеукраїнського культурного середовища.

Однією з форм розвитку літературного життя стали літературно-мистецькі студії. Наприклад, під час редакції районної газети діяла студія «Розмай», учасники якої брали активну участь у культурних заходах, читали власні твори та долучалися до творчих вечорів. Такі об'єднання відігравали важливу роль у становленні молодих авторів і сприяли формуванню нових літературних імен у регіоні [52].

Важливою частиною літературного життя Тернополя була система розповсюдження книг. У 1970-х рр. у місті швидко зростала мережа книжкової торгівлі, яка включала спеціалізовані магазини та народні книгарні. У системі обласного книготоргу було майже двадцять книгарень, які продавали багато літератури різних жанрів [53]. Окрім звичайних книжкових магазинів, відкривали книгарні при підприємствах, зокрема на заводах, що допомагало пропагувати читання серед працівників.

Популярність книги серед населення підтверджується різноманітністю читацьких інтересів. Тернополяни активно читали як твори радянських авторів, так і світову літературу. У бібліотеках та книгарнях були представлені твори таких відомих письменників, як Е. Хемінгуей, Д. Селінджер та інші. Це свідчило про значний інтерес до світової літератури та високий рівень читацької культури в місті [53].

Важливим компонентом літературного життя було також формування домашніх бібліотек. Багато мешканців міста збирали власні книжкові колекції, які іноді ставали доступними для ширшого кола читачів. Відомі випадки передачі приватних бібліотек навчальним закладам або культурним установам. Наприклад, один із мешканців Тернополя подарував школі близько двох тисяч томів зі своєї особистої книгозбірні [64]. Такі ініціативи сприяли розширенню доступу до літератури та зміцненню культурного потенціалу міста.

Після здобуття Україною незалежності літературне середовище Тернополя змінилося. У 1990-х рр. відбувалося реформування видавничої галузі; з'явилися нові приватні видавництва та поліграфічні підприємства. Одним із головних видавничих центрів стала друкарня «Поліграфіст», створена на базі колишньої обласної друкарні. Після приватизації заклад зберіг працівників і розширив перелік продукції, до якого увійшли не лише періодичні видання, а й книги різних авторів [57].

У редакційно-видавничому відділі підприємства здійснювали підготовку та видання книг як відомих письменників, так і молодих авторів. Тут були надруковані твори таких літераторів, як Р. Гром'як, П. Тимочко, Г. Петрук-Попик, Г. Костів-Гуска, Є. Зозуляк та інші [57]. Отже, «Поліграфіст» став важливим осередком розвитку місцевого книговидання та підтримки творчої діяльності письменника. Наприкінці XX – на початку XXI ст. значного розвитку набуло спеціалізоване книговидання. Одним із найвідоміших тернопільських видавництв стало видавництво «Економічна думка», створене при Тернопільській академії народного господарства. Це видавництво спеціалізувалося на виданні навчальної та наукової літератури українською мовою, що мало важливе значення для розвитку національної освітньої системи [66].

Серед головних видань видавництва були підручники та наукові роботи з економіки, фінансів і банківської справи. Особливий відгук у науковців викликало видання «Економічної енциклопедії», яке стало важливим внеском у розвиток української економічної науки [66]. Видавництво також випускало

наукові журнали, які використовували для досліджень і під час захисту дисертацій.

Важливою подією у літературному житті Тернополя на початку ХХІ ст. стало проведення першого книжкового форуму. Ця подія зібрала видавців і письменників з різних частин України та стала місцем обговорення проблем видання й поширення книг. На форумі показали майже тисячу назв українських книг, а також нагородили найкращі видавництва. Значення цього заходу підкреслювалося тим, що за кількістю видавництв української книги Тернопіль був серед лідерів у країні, поступаючись лише Києву. Серед найвідоміших тернопільських видавництв були «Економічна думка», «Лілея», «Горлиця», «Підручники і посібники», «Богдан» та «Збруч» [67]. Їхня робота сприяла розвитку книговидавання та зміцненню репутації Тернополя як важливого видавничого центру України.

Важливу роль у розповсюдженні літератури в умовах ринкової економіки відігравала мережа поширення друкованої продукції. Одним із найбільших підприємств у цій сфері у місті було товариство «Торгпреса», яке мало багато кіосків. На початку 2000-х рр. у них продавалося майже дві тисячі назв книг, газет і журналів [65]. Це підтверджує великий попит на друковану продукцію серед жителів міста.

Асортимент видань постійно зростав, а популярність друкованої продукції залишалася стабільною. Особливо багато читачів мали місцеві газети «Вільне життя» та «Свобода», які були лідерами за обсягом продажу серед друкованих видань [65]. Це показує тісний зв'язок книжкового та інформаційного простору міста з місцевими медіа та видавництвами.

Отже, літературне середовище Тернополя у 1960-х – на початку 2000-х рр. вирізнялося динамічним розвитком і розмаїттям форм культурної діяльності. Основними чинниками цього процесу були товариства книголюбів, бібліотеки та мережа книгорозповсюдження у радянський період, а також розквіт книговидавання, поява нових видавництв і організація книжкових

форумів у період незалежності. Це підкреслює взаємозв'язок між змінами у суспільстві та трансформацією літературного життя міста.

Таким чином, Тернопіль поступово сформувався як один із провідних регіональних центрів літературного життя України. Поєднання активної видавничої діяльності, творчості письменників, культурно-просвітницьких ініціатив і високої читацької культури забезпечило місту вагоме місце у розвитку української літературної традиції.

4.2. Музичне мистецтво та культурні практики

Музичне життя Тернополя у другій половині XX – на початку XXI ст. становило важливу складову культурного розвитку міста та регіону. Воно формувалося під впливом діяльності професійних мистецьких установ, творчих колективів та окремих виконавців. Значну роль відігравала і гастрольна діяльність численних музичних ансамблів. Вирішальне значення для музичного середовища Тернополя мала обласна філармонія. Вона стала провідним осередком професійного музичного мистецтва області.

Історія цієї установи бере початок у 1939 р., коли створено державну обласну філармонію. До її структури входили українська хорова капела та сектор естради, а діяльність здійснювалася у приміщенні колишнього «Міщанського братства» [41, с. 2]. Основним завданням філармонії було поширення музичного мистецтва, популяризація класичної та народної музики, а також естетичне виховання населення.

Після перерви, спричиненої Другою світовою війною, філармонія відновила діяльність у 1944 р. У цей період хорову капелу активно очолювали Іван Гіпський, а згодом — Микола Вороняк, які істотно розвивали хорове мистецтво регіону [41, с. 2, 3]. З приходом мирного часу філармонія швидко повернула статус важливого культурного центру, де організовували концерти, тематичні музичні вечори та гастролі різноманітних колективів.

У 1950–1960-х рр. концертна діяльність філармонії значно активізувалася. Колективи установ виступали не лише у Тернополі, а й у містах і селах області. Зокрема, у 1961 році хорова капела дала понад 150 концертів, які відвідали десятки тисяч слухачів [42, с. 1]. Значна частина цих виступів відбувалася у сільській місцевості, що свідчить про прагнення зробити музичне мистецтво доступним для широких верств населення.

Водночас Тернопіль регулярно відвідували гастрольні колективи з різних регіонів Радянського Союзу. На сценах міста виступали Омський народний хор, Узбецький оркестр народних інструментів, Чернігівський ансамбль бандуристів, Закарпатський народний хор та інші колективи [15, арк. 2]. Подібні гастролі знайомили місцеву публіку з різноманітними музичними традиціями та сприяли формуванню ширших культурних контактів.

Особливо активним етапом розвитку музичного життя Тернополя став період кінця 1960-х – початку 1980-х рр. У цей час філармонія перетворилася на центр концертної діяльності міста. Тут виступали як професійні музиканти, так і аматорські колективи. У березні 1966 р. в залі обласної філармонії відбувся міський огляд художньої самодіяльності. У ньому брали участь колективи різних професійних спільнот – залізничників, швейників, лікарів. Програма включала музичні, танцювальні та поетичні номери. Це свідчило про активне залучення населення до культурного життя міста.

Того ж року у філармонії виступали відомі виконавці з Києва – народна артистка СРСР Бела Руденко та заслужений артист УРСР Костянтин Огневий. Виступ Бели Руденко критики відзначали як приклад високої вокальної майстерності, адже вона вважалася однією з найкращих сопрано свого часу. Не менш тепло було сприйнято і концерт Костянтина Огнєвого, який вирізнявся емоційністю виконання та глибокою музикальністю.

У серпні 1966 р. Ленінградський молодіжний ансамбль «Дружба» з популярною співачкою Едітою П'єхою виступив у Тернополі. Оркестр під керівництвом Олександра Бронєвічка забезпечив музичний супровід, а

концерт зібрав значну кількість слухачів [50, с. 131]. Подібні гастролі популяризували естрадну музику та формували нові музичні смаки публіки.

Львівський композитор і виконавець Анатолій Горчинський у 1967 р. вперше дав творчий концерт у Тернополі, виконавши власні ліричні пісні «Я не третій», «Червона троянда» та «Троянди на пероні». Згодом він працював режисером Тернопільського обласного драматичного театру, де поставив близько сорока вистав і здобув широку популярність. Того ж року артисти Львівського театру опери і балет приїхали в місто та виконали програму класичної вокальної музики. Теофілія Братковська, Тамара Дідик, Володимир Луб'яний, Людмила Божко та Костянтин Голубничі виступили як виконавці. До того ж у Тернополі концерт давав джаз-оркестр Белградського радіо і телебачення під керівництвом С. Суботи, який виконував твори національної та західноєвропейської естрадної музики [50, с. 135–137].

У 1968 році в обласній філармонії концертували популярна співачка Тамара Міансарова та Державний симфонічний оркестр УРСР під керівництвом Володимира Кожухаря. Під час одного з концертів співак Жан Татлян вперше виконав пісню «Весняний Тернопіль» на слова поета Петра Перебийноса [50, с. 140].

У 1969 р. культурне життя міста вирувало. У січні народний артист СРСР Борис Гмиря провів у Тернополі «Вечір старовинного романсу», а в лютому заслужений ансамбль танцю УРСР під керівництвом Павла Вірського дав концерт. У березні дует Юрія Тимошенка та Юхима Березіна, відомих як Тарапунька і Штепсел, організував «Сміханічний концерт» [50, с. 145, 148].

Великий концерт майстрів мистецтв України за участю Анатолія Солов'яненка, Анатолія Паламаренка, Сергія Козака та інших відомих артистів став значною культурною подією. Захід викликав великий інтерес серед тернополян і став одним із найяскравіших культурних явищ року. У 1970 р. Тернопільщина провела «Дні культури народів СРСР», під час яких на сцені обласної філармонії виступали колективи з різних республік. Серед них – джаз-ансамбль з Баку, вокально-інструментальний ансамбль з Грузії та

молдавський ансамбль пісні й танцю «Мугурел». Завірили заходи виступи заслуженої хорової капели «Думка» з Києва [50, с. 149]. У 1970-х рр. Тернопіль продовжував приймати відомі музичні колективи. У 1972 р. в залі філармонії концертував Академічний український народний хор імені Григорія Верьовки під керівництвом Анатолія Авдієвського, де серед солістів особливо вирізнялася Ніна Матвієнко. У тому ж році популярна естрадна співачка Майя Кристалінська дала концерти [50, с. 159].

У 1973 р. в місті виступили такі відомі виконавці, як Йосиф Кобзон, Тамара Міансарова та композитор Яків Цегляр. Особливою подією став концерт видатного піаніста Святослава Ріхтера, який справив яскраве враження на слухачів [50, с. 164].

Найяскравішою подією 1974 р. стали концерти югославського співака Джордже Мар'яновича та білоруського ансамблю «Піснярі» під керівництвом Володимира Мулявіна. У тому ж році відбувся Шостий обласний огляд-конкурс духових оркестрів, у якому взяли участь 35 колективів із різних районів області. Вечірні виступи духових оркестрів на естраді парку над ставом для жителів міста перетворилися на справжнє музичне свято [50, с. 165–166]. У 1978 р в Тернополі виступив Державний квартет імені Миколи Лисенка, а також Святослав Ріхтер дав концерт у Палаці культури «Октябрь» [50, с. 177]. У 1979 р. тріо Мареничів досягло великого успіху, виконуючи українські народні пісні. Водночас тріо Теленків – Ярослава, Рома та Габрієла – виступали як у Тернополі, так і в інших містах України [50, с. 179].

Важливою подією у музичному житті міста стало створення у 1980 р. фольклорного ансамблю «Медобори», який заснував музикант Олег Марцинківський. Колектив швидко здобув популярність і вже у 1981 р. переміг на Республіканському конкурсі української пісні, а у 1982 р. посів друге місце на міжнародному конкурсі «Кримські зорі» в Ялті [15, арк. 12]. На початку 1980-х рр. культурна інфраструктура Тернополя продовжувала розвиватися. У 1982 р. міська влада відкрила Палац культури і техніки «Ватра», де діяли різноманітні музичні колективи – фольклорний ансамбль

«Ватрівчани», вокальна студія «Шанс», хор народної пісні та інші творчі гуртки [50, с. 188]. У 1983 р. у Палаці культури «Октябрь» виступили популярні естрадні виконавці: Василь Зінкевич з ансамблем «Світязь», Оксана Білозір з ансамблем «Ватра», Назар Яремчук з ансамблем «Смерічка» та Раї Кириченко з ансамблем «Росава» [50, с. 190]. Того ж року в картинній галереї вперше прозвучав квартет № 1 тернопільського композитора Богдана Климчука у виконанні Державного квартету імені Миколи Лисенка. Згодом цей твір був записаний на радіо і виконувався різними камерними ансамблями [50, с. 192]. У 1984 р. міський палац культури приймав Академічний хор імені Григорія Верьовки. У листопаді того ж року Софія Ротару із ансамблем «Червона рута» виступила перед тернопільською публікою [50, с. 194–195].

Отже, музичне життя Тернополя наприкінці 1960-х – на початку 1980-х рр. характеризувалося значною насиченістю та різноманіттям. Концерти відомих виконавців, діяльність місцевих творчих колективів і активна гастрольна практика сприяли формуванню розвиненого культурного середовища міста. Музичне мистецтво виконувало не лише естетичні, а й соціальні та ідеологічні функції, оскільки активно використовувалося як інструмент культурної політики радянської держави.

Незважаючи на ідеологічний контроль, у музичному житті Тернополя зберігалися й розвивалися елементи української національної музичної традиції. Виконання творів українських композиторів, зокрема Миколи Лисенка, Василя Барвінського та Анатолія Кос-Анатольського, сприяло збереженню національної культурної ідентичності. Одночасно в концертних програмах дедалі частіше з'являлися сучасні жанри, зокрема естрадна пісня та вокально-інструментальні ансамблі, що відображали нові соціокультурні тенденції й запити молодіжної аудиторії. У підсумку музичне життя Тернополя у другій половині ХХ ст. стало важливою складовою культурного простору міста. Завдяки діяльності Тернопільської обласної філармонії, численних творчих колективів і гастролям відомих артистів, Тернопіль перетворився на один із провідних центрів музичної культури Західної України.

4.3. Фестивальний рух як форма репрезентації культурного простору

Фестивальний рух був ключовим елементом культурного життя Тернополя у другій половині ХХ століття та на початку незалежності України. Він не лише розважав, а й об'єднував громаду, популяризував мистецтво та формував ідентичність міста. Зміст заходів змінювався залежно від епохи: за радянських часів переважала політична пропаганда, а наприкінці століття наголос змістився на українські традиції, культуру та історичну пам'ять.

Традиційне зимове свято «Тернопільська сніжинка» було одним із найвизначніших масових заходів радянського періоду. У 1971 р. його провели вже восьмий раз. Основні події відбувалися на Театральній площі, яку спеціально прикрашали. Святкову атмосферу забезпечували духові оркестри, театралізовані виступи, карнавальні процесії та різноманітні розваги. Особливого колориту додавали близько сорока учасників у костюмах Діда Мороза та Снігуроньок. Після урочистого відкриття карнавальна хода прямувала до Кутковецького лісопарку, де відбувалися основні розваги: катання на ковзанах, каруселі, конкурси, святкові вогнища та торгівля стравами. Ці зимові гуляння збирали значну кількість мешканців і були одними з найпопулярніших свят Тернополя [16, арк. 4].

У радянський період культурне життя Тернополя доповнювали «Дні культури народів СРСР». Ці заходи підкреслювали багатонаціональний характер держави та сприяли культурному обміну. В обласній філармонії виступали колективи з різних регіонів Союзу: джаз-ансамбль з Баку, вокально-інструментальний ансамбль з Грузії, молдавський ансамбль «Мугурел» та українська хорова капела «Думка» з Києва [50, с. 149]. Такі концерти, організовані в межах радянської політики, знайомили тернопільську аудиторію з мистецтвом різних народів.

Традиційні народні свята залишалися важливою складовою частиною фестивального життя міста. У 1969 р. вперше за радянських часів у Тернополі відзначили свято Івана Купала. Також було проведено святкування цього свята

у с. Зарваниця на Тереховлянщині, де зібралися сотні віруючих із Тернопільщини, Івано-Франківщини й Чернівецьчини. Урочистості проходили у форматі театралізованого дійства з концертами художньої самодіяльності та врученням грамот молодим працівникам. Незважаючи на наявність радянських обрядових елементів, це сприяло відродженню народного календарного свята та популяризації українських звичаїв серед мешканців [82].

Професійні та галузеві свята посідали особливе місце серед масових заходів. Вони поєднували урочистості з концертними програмами. У липні 1971 р. в Тернополі відбулося обласне свято тваринників, на яке зібралися представники сільськогосподарських колективів області. Урочисту частину супроводжували виступи професійних артистів і творчих колективів. Серед них були відомі українські виконавці та ансамблі. Це надавало святу мистецького характеру й перетворювало його на культурний фестиваль [50, с. 155].

З часом фестивальні заходи ставали масштабнішими. Зокрема, яскравим прикладом стало п'яте республіканське свято народної творчості у Тернополі. Головні події відбувалися у парку Національного відродження та на Співочому полі, де проходила виставка-продаж виробів народних ремесел з усіх регіонів України. Тут майстри демонстрували традиційні види декоративно-ужиткового мистецтва, а народні музичні колективи, зокрема троїсті музики, створювали святкову атмосферу.

Кульмінацією фестивалю став гала-концерт «Співає Україна» на міському стадіоні. Завершальні урочистості проходили на Співочому полі. У програмі брали участь провідні колективи українського мистецтва. Серед них – хор імені Г. Верьовки, ансамбль танцю імені П. Вірського, державний оркестр народних інструментів, хорова капела «Думка», а також популярні ансамблі та відомі виконавці [50, с. 243]. Такі заходи засвідчували високий рівень народного мистецтва й сприяли його популяризації.

З кінця 1980-х років фестивальний рух у Тернополі набуває нового змісту, пов'язаного з процесами національного відродження. Важливою подією став Фестиваль українського слова і пісні, що відбувся 19–20 травня з нагоди 450-річчя Тернополя. Захід проходив під девізом «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине» і мав чітко національно-культурний характер. У фестивалі брали участь відомі українські колективи та виконавці, серед яких хор імені Г. Верьовки, ансамблі «Ватра», «Мальви», «Стожари», «Світязь» і численні солісти. Програму вели відомі телеведучі. Завершальний етап — великий концерт у парку на Співочому полі [50, с. 232].

Фестиваль мав не лише мистецьке, а й суспільно-політичне значення. Під час заходу тисячі мешканців підписали звернення на захист української мови. Фестиваль став проявом громадянської активності та підтримки національної культури. Наприкінці 1988 р., під час «української весни», молодь Тернополя фактично організувала різдвяний вертеп. Вони провели його міськими вулицями попри численні труднощі. 5 січня 1989 р. на Театральному майдані впевнено відбулося вертепне дійство. Згодом учасники об'єдналися у товариство з офіційною назвою «Вертеп». Після цієї події товариство «Вертеп» об'єднало активну та прогресивну молодь Тернополя, зокрема поетів, письменників і художників. Значна частина учасників організації надалі стала політиками, громадськими діячами, науковцями або успішними підприємцями. Згодом товариство налічувало понад 200 учасників. Члени організації подорожували Україною та за її межами, популяризуючи українську пісню й беручи участь у політичних акціях. Осередки товариства також функціонували у Запоріжжі та Херсоні. Крім того, учасники «Вертепу» сприяли відродженню традиційних народних ремесел, таких як бісероплетіння, вишивка, соломоплетіння, писанкарство, а також українських весільних обрядів. Зібрані матеріали частково передано до обласного краєзнавчого музею, а деякі з них опрацьовано та опубліковано у вигляді брошур і книжок [84].

Після проголошення незалежності України фестивальний рух у Тернополі значно активізувався. У січні одного з перших років незалежності відбулися масштабні новорічні та Різдвяні дійства, що тривали з 7 до 19 січня. Програма включала театралізовані вистави, колядницькі фестивалі, вертепи, концерти та благодійні заходи для дітей. Серед них були свято «Різдвяне таїнство» в обласній філармонії, свято вертепів на Театральному майдані, святкові вечори в палацах культури та велика благодійна програма «Старий Новий рік» [50, с. 275].

Такі святкування свідчили про повернення до традицій української духовної культури, які тривалий час були обмежені радянською ідеологією. Різдвяні фестивалі з колядками, вертепами та народними звичаями стали символом культурного відродження й формування нової атмосфери в місті.

Отже, фестивальний рух у Тернополі з 1960-х до початку 2000-х рр. відігравав важливу роль у розвитку культурного життя міста. У радянський період масові свята часто мали ідеологічний характер, проте водночас сприяли популяризації мистецтва, розвитку самодіяльності та залученню населення до культурних заходів. З кінця 1980-х рр. фестивалі набули національно-культурного змісту, відображаючи процеси відродження української культури та традицій. Фестивалі, народні свята та мистецькі імпрези стали невід'ємною частиною культурного середовища Тернополя, сприяючи формуванню міської ідентичності та збагаченню духовного життя мешканців.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження культурного середовища Тернополя упродовж 1960–2000-х рр. досягнуто поставленої мети та послідовно виконано визначені основні завдання, що дозволило сформулювати такі узагальнені висновки.

По-перше, здійснено ґрунтовний аналіз історіографії та джерельної бази дослідження. Встановлено, що науковий доробок з означеної проблематики має фрагментарний характер і представлений переважно працями, присвяченими окремим аспектам культурного розвитку міста – театральному мистецтву, діяльності культурно-освітніх установ, літературному процесу та мистецькому життю загалом. Комплексні дослідження, які б системно висвітлювали розвиток культурного середовища міста в означений період, залишаються обмеженими. Водночас джерельна база є достатньо репрезентативною і включає архівні матеріали, статистичні дані, періодичну пресу, мемуарні свідчення та матеріали культурних інституцій. Це дозволило забезпечити багатовимірність аналізу та поєднати історичний, соціокультурний і інституційний підходи. У процесі дослідження уточнено теоретико-методологічні засади вивчення культурного середовища як складної динамічної системи, що формується під впливом суспільно-політичних, демографічних та урбаністичних чинників.

По-друге, досліджено суспільно-політичний контекст розвитку міста у 1960–2000-х рр. і встановлено його визначальний вплив на функціонування культурного середовища. З'ясовано, що культурна сфера в умовах радянської системи перебувала під жорстким ідеологічним контролем, що регламентував зміст і форми культурної діяльності. Водночас саме в цей період відбувалося активне інституційне оформлення культурного життя: створювалися та розвивалися театральні установи, мережа бібліотек, клубів, будинків культури, що сприяло поширенню культурних практик серед населення. Попри обмеження, культурне середовище міста виконувало важливу функцію збереження національних традицій, що проявлялося у творчій діяльності

митців, локальних ініціативах та неформальних формах культурного самовираження.

По-третє, охарактеризовано соціокультурні трансформації періоду незалежності України та визначено їхню роль у зміні культурних практик і інституцій. Встановлено, що після 2000-х р. відбулися суттєві зміни у функціонуванні культурної сфери, пов'язані з демонтажем ідеологічних обмежень, переходом до ринкових механізмів і відкритістю до глобальних культурних процесів. Це сприяло активізації творчого життя, появі нових форм культурної діяльності, розвитку незалежних мистецьких ініціатив і громадських організацій. Водночас трансформаційні процеси супроводжувалися певними труднощами, зокрема недостатнім фінансуванням культурної сфери, що впливало на діяльність традиційних інституцій. Незважаючи на це, культурне середовище міста адаптувалося до нових умов, зберігши спадкоємність традицій і водночас відкрившись до інноваційних практик.

По-четверте, висвітлено демографічну динаміку та урбаністичні процеси як важливі чинники розвитку культурного простору міста. Доведено, що зростання чисельності населення, міграційні процеси та розширення міської інфраструктури сприяли ускладненню соціальної структури та зростанню культурних потреб мешканців. Урбаністичний розвиток, зокрема формування нових житлових масивів, розвиток транспортної та соціальної інфраструктури, вплинув на просторову організацію культурного середовища, сприяв появі нових культурних осередків і розширенню доступу до культурних послуг. Водночас урбанізаційні процеси зумовили трансформацію традиційних форм культурної комунікації та формування нових моделей культурного споживання.

По-п'яте, визначено особливості інституційної структури культурного середовища міста. Встановлено, що вона формується як багаторівнева система, до якої входять театральні установи, музеї, виставкові зали, заклади мистецької освіти, бібліотеки та інші культурно-освітні осередки.

Проаналізовано діяльність театральних інституцій як провідних центрів сценічного мистецтва, що відіграють важливу роль у формуванні культурної ідентичності міста. Окреслено значення музейної справи та виставкової діяльності у збереженні історико-культурної спадщини та популяризації мистецтва. Встановлено, що система мистецької освіти забезпечує підготовку кадрів для культурної сфери та сприяє відтворенню культурного потенціалу міста. Загалом інституційна структура культурного середовища характеризується поєднанням традиційних форм організації культурного життя з новими, гнучкими моделями діяльності.

По-шосте, розкрито динаміку культурних процесів і творчих ініціатив у місті. Досліджено розвиток літературного середовища, яке відіграє важливу роль у формуванні інтелектуального потенціалу та культурної ідентичності. Встановлено, що літературний процес характеризується активною діяльністю письменників, літературних об'єднань і видавничих структур. Проаналізовано музичне життя міста, яке охоплює різноманітні жанри та форми – від академічної музики до сучасних популярних напрямів. З'ясовано, що важливу роль у розвитку культурного середовища відіграє фестивальний рух, який сприяє популяризації мистецтва, розширенню культурних зв'язків і формуванню позитивного іміджу міста. Фестивалі виступають платформою для взаємодії митців, залучення широкої аудиторії та інтеграції міста у загальноукраїнський і міжнародний культурний простір.

Отже, результати дослідження засвідчують, що культурне середовище Тернопіль є складною багатокомпонентною системою, розвиток якої визначається сукупністю історичних, соціально-політичних, демографічних та інституційних чинників. Його еволюція відбувалася у тісному взаємозв'язку зі змінами суспільного життя, що дозволяє розглядати місто як важливий регіональний культурний центр із виразною динамікою розвитку та значним потенціалом подальшого культурного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко Осип. Хроніка міста Тернополя. Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина: регіональний історично-мемуарний збірник. Том III. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1983. С. 14–20.
2. Остап'юк Б. Давній Тернопіль. Old Ternopil: іст. нариси, постаті, картини хлібороб. традиц. святкування, спогади. Маямі-Торонто, 1984.
3. Тернопіль: погляд крізь століття. Історія міста очима емігрантів. Тернопіль, 1992.
4. Герета І. П. Картинна галерея Тернопільського краєзнавчого музею: путівник. Львів: Каменяр, 1981.
5. Кордуба Ізидор. Тернопіль. *Тернопіль*. 1993. № 1. С. 39–43.
6. Кордуба Ізидор. Тернопіль. *Тернопіль*. 1993. № 2. С. 29–30.
7. Кордуба Ізидор. Тернопіль. *Тернопіль*. 1993. № 4. С. 50–53.
8. Кордуба Ізидор. Тернопіль. *Тернопіль*. 1995. № 1. С. 50–53.
9. Ханас Володимир. Початки преси на Тернопільщині. *Тернопілля '95: регіональний річник*. Тернопіль: Збруч, 1995. С. 465–468.
10. Петровський Олександр, Гаврилюк Олег, Окаринський Володимир, Крочак Ігор. Тернопіль/Ternopol: історія міста. Тернопіль: Астон, 2010.
11. Антків Б. «Іде Лесь Курбас, а за ним – нова доба». Богдан Антків – лицар галицької сцени / Упоряд., наук. редакція: Богдана Козака. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 151–159.
12. Антків Б. Як не загинули «Сестри Річинські». До 30-річчя постанови у Театрі імені Марії Заньковецької. Богдан Антків – лицар галицької сцени / Упоряд., наук. редакція: Богдана Козака. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2015. С. 160–164.
13. Козак Віталій о. Архикатедральний собор у Тернополі. Тернопіль, 2017.
14. Окаринський В. Тернопіль: місто, люди, історія (від давнини до 2000-х року). Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2017.
15. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-802. Оп. 3. Спр. 45. 15 арк.
16. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-802. Оп. 3. Спр. 41. 0о арк.

17. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-872. Оп. 1. Спр. 151. 25 арк.
18. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 1. 36 арк.
19. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 2. 38 арк.
20. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 3. 5 арк.
21. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 4. 138 арк.
22. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 5. 10 арк.
23. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 6. 13 арк.
24. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 7. 40 арк.
25. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 8. 23 арк.
26. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3428. Оп. 1. Спр. 9. 229 арк.
27. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3442. Оп. 1. Спр. 27. 17 арк.
28. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-3442. Оп. 1. Спр. 40. 10 арк.
29. Герета Ігор. Тернопільські шістдесятники (машинопис). *Родинний архів Геретів*. 26.03.1995 р.
30. Бойцун Любомира. Тернопіль у плині літ: історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль: Джура, 2003.
31. Гулько Ярослав. Невідомий Тернопіль: публіцистичні нариси з історії рідного міста. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2015.
32. Дуда І. М. Тернопіль. 1540–1944: історико-краєзнавча хроніка. Частина І. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2010.
33. Тернопільський краєзнавчий музей: Путівник / С. С. Зелінська, О. С. Ситник, Я. М. Гайдукевич та ін.; Упор. В. А. Лавренюк; Худож. Ю. І. Соколов. Львів: Каменярь, 1986.
34. Дуда І. М., Мельничук Б. І. Тернопіль. Що? Де? Коли?: фотопутівник. Київ: Мистецтво, 1989.
35. Музеї Тернопільщини: путівник / Гайдукевич Я., Зелена І., Лавренюк В.; худож. Ковальчук В. Львів: видавництво «Каменярь», 1989.
36. Медведик Петро. Діячі української музичної культури (Матеріали до біобібліографічного словника). *Записки Наукового товариства імені*

Шевченка. Том ССХХVI. Праці музикознавчої комісії. Львів, 1993. С. 370–455.

37. Музей Тернопільщини: путівник / Я. М. Гайдукевич, І. Я. Зелена, В. А. Художники Тернопільщини. Спецвипуск журналу «Тернопіль». 1994. № 2–3 (16–17).
38. Архітектура: короткий словник-довідник. упорядн А. Мардер, Ю. Євреїнов, О. Пламеницька та ін. Київ. Будівельник, 1995. 335 с.
39. Герета Ігор. Художники Тернополя. *Тернопілля'95: регіональний річник*. Тернопіль: Збруч, 1995. С. 687–691.
40. Тернопільський краєзнавчий музей: нарис-путівник / Гайдукевич О., Лавренюк В. Тернопіль. 1998. 78 с. іл.
41. Тернопільській обласній філармонії – 60. [Буклет]. Тернопіль. 1999. 20 с.
42. Театральна Тернопільщина: бібліографічний покажчик / Уклад.: П. К. Медведик, В. Я. Миськів, Н. К. Іванко. Тернопіль: Підручники і посібники, 2001.
43. Легкий Левко. Футбол Тернопілля. Тернопіль: Лілея, 2002.
44. Герета І. Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / ред. рада: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. Т. 1. 695 с.
45. Тернопільський Енциклопедичний Словник (ТЕС). Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2003–2008. Томи 1–4: 2003. Т. 1. А–К; 2005. Т. 2. К–О; 2008. Т. 3. П–Я; 2005. Т. 4 (додатковий). А–Я.
46. Паркова скульптура Тернополя: каталог / Л. Б. Берник (ред., упор.), В. М. Окаринський (упор., вст. ст.), Є. Т. Удін (худ. ред.). Тернопіль: Крок, 2012.
47. Дуда І. Історія формування музейної збірки Тернопільського обласного художнього музею. Збірник праць: том 8. Музеї Тернопільщини / Тернопільський осередок Наукового товариства ім. Шевченка / відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому Е. Бистрицька. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. 546 с. іл.

48. Гаврилюк Олег, Крочак Ігор, Петровський Олександр. Тернопіль. Історія міста від його виникнення до кінця XVIII ст. *Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3-х томах*. Том 1. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. С. 284–305.
49. Окаринський Володимир. Тернопіль. Історія міста від кінця XVIII до початку XX ст. *Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3-х томах*. Том 1. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. С. 306–342.
50. Тернопіль. 1944–1994. Історико-краєзнавча хроніка: у 2-х ч. : Ч. II. / І. М. Дуда. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2017. 344 с.: іл.
51. Галій Н., Вогненко С. Музика. Розповідь про Тернопільське музичне училище імені Соломії Крушельницької. *Вільне життя*. 18 травня 1973.
52. Логуш І. Твій товариш – книга. *Ровесник*. 18 грудня 1975.
53. Несмашний В. Заводські книгарні. *Вільне життя*. 25 травня 1979.
54. Ящишин Я. Коли звучить музика. Нива виховання. *Вільне життя*. 9 квітня 1983.
55. Моховик Н. Сім нот натхнення. *Ровесник*. 29 жовтня 1983.
56. Герета І. Він був би з Україною. *Вільне життя*. 5 березня 1993 С. 3.
57. Ярошенко І. Паперовий кораблик у ринковому морі. *Вільне життя*. 13 червня 1997.
58. Садовська Г. Чи потрібен Тернополю театр? *Вільне життя*. 21 листопада 1998.
59. Васильчук О. Театр, як життя, актори в нім – молодь. *Тернопіль вечірній*. 20 липня 1998.
60. Форгель М. Ми даруємо людям прекрасні миттєвості. *Вільне життя*. 23 жовтня 1999.
61. Метик Т. З благословінням Соломії. *Свобода*. 31 липня 1999.
62. Садовська Г. Ще один сезон став історією. *Вільне життя*. 1 липня 2000.
63. Ярославський Г. І оживуть народні ремесла. [Про роботи учнів першого в Терноп. обл. худож. училища]. *Тернопіль вечірній*. 7 липня 1999.
64. Садовська Г. Ще один сезон став історією. *Вільне життя*. 1 липня 2000.

65. Клос С. Попит на україномовні видання забезпечуємо в першу чергу. *Тернопіль вечірній*. 11 липня 2001.
66. Сушкевич В. Думка з тернопільською маркою. *Вільне життя*. 25 жовтня 2001.
67. Кузик В. Тернопільські видавництва «переплюнули» Київ. *Місто*. 3 вересня 2003.
68. Гайдукевич Я. На віражах музейного століття: Б. Ельгорт. *Вільне життя плюс*. 8 лютого 2013. С. 5.
69. Гайдукевич Я. Він працював для української культури: [година пам'яті Б. Ельгорта, колиш. директора ТОКМ (1959—1975)]. *Свобода*. 1 березня 2013. С. 7.
70. Густенко О. Краєзнавчий розпочав святкувати своє 100-річчя: [урочистості з нагоди 90- річчя від дня народж. Б. Ельгорта]. Номер один. 27 лютого 2013. С. 12.
71. Костюк С. Українському неукраїнцю: [година пам'яті Б. Ельгорта]. *Вільне життя плюс*. 1 березня 2013 С. 6.
72. Прибєга Л. Сутність пам'ятки архітектури як об'єкта охорони та реставрації. *Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Зб. наук.праць*. Київ. ЗНДІЕП, 2003. С. 117–120.
73. Окаринський В. Проблема збереження історичної пам'яті у свідомості мешканців міста Тернополя: минуле і сучасне. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2010. № 2. С. 272–282.
74. Ванюга Л. Творчість Богдана Антківа в контексті становлення професійного театрального мистецтва на Тернопільщині в середині ХХ ст. (1944–1963 рр.). *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2016. Вип. 19. С. 24–28.
75. Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти: збірник тез наукових робіт учасників

- Всеукраїнської науково-практичної конференції (до 125-річчя від дня народження Йосипа Сліпого), місто Тернопіль, 23 лютого 2017 р. / уклад.: В. С. Мисик, І. Ф. Янюк, Т. Г. Дідух [та ін.]. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. 149 с.
76. Володимир Гнатюк у європейському науковому просторі: колективна монографія / упоряд.: М. Б. Лановик, З. Б. Лановик; рецензенти: М. К. Дмитренко, М. В. Лазарович, С. І. Хороб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. 336 с
 77. Традиції краєзнавства: регіональний аспект (до 110-річчя Тернопільського обласного краєзнавчого музею): матеріали Всеукр. наук.-краєзн. конф., м. Тернопіль, 20–21 квіт. 2023 р. Тернопіль: Тернопільський обласний краєзнавчий музей, 2023. 430 с.
 78. Слово і Церква: українське національне і духовне відродження у ХІХ столітті: збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (27–28 травня 2024 р.). Тернопіль : Підручники і посібники, 2025. 416 с.
 79. Духовно-мистецька культура в сучасному глобальному просторі : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (5-6 березня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. 187 с.
 80. Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. 222 с.
 81. Історична наука у ХХІ столітті: виклики та перспективи : матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції, присвячена пам'яті Володимира Брославського. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. 242 с.
 82. 50 років минуло: як святкували «Тернопільську сніжинку». URL: <https://te.20minut.ua/Nashe-mynule/50-rokiv-minulo-yak-svyatkuvali->

- ternopilsku-snizhinku-vidtvorili-unika-11480903.html (дата звернення 11.04.2026).
83. 7 липня в історії Тернопільщини. URL: https://teren.in.ua/news/7-lypnnya-v-istoriyi-ternopilshhyny-5_295048.html (дата звернення 11.04.2026).
 84. «Це був такий час, що за коляду і вертеп могли посадити» URL: <https://te.20minut.ua/lyudi/tse-buv-takiy-chas-scho-za-kolyadu-i-vertep-mogli-posaditi-10666778.html> (дата звернення 11.04.2026).
 85. Тернопільська обласна організація Національної спілки художників України. URL: <https://nuau.org.ua/тернопільська-організація/> (дата звернення 03.03.2026).
 86. Золотий Фонд української естради: «Медобори». URL: <https://web.archive.org/web/20140728194020/http://uaestrada.org/ansambli/medobory> (дата звернення 03.03.2026).
 87. Тернопільська музична школа № 1 імені Василя Барвінського. URL: http://music1.te.ua/?page_id=2 (дата звернення 04.04.2026).
 88. 35 років тому в Тернополі обрали першу демократичну раду. URL: <https://suspilne.media/ternopil/987985-35-rokiv-tomu-v-tenopoli-obrali-persu-demokraticnu-raduu/> (дата звернення 24.02.2026).
 89. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. http://library.tnpu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=195:istoria&catid=69&lang=ua&Itemid=130 (дата звернення 24.02.2026).
 90. Приступа Ю. Борис Демків – творча натура і особистість. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених : збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (19 квітня 2024). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 98–102.
 91. Приступа Ю. Культурне життя Тернополя кінця 60х – початку 80х рр. XX ст. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях*

молодих учених: збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2025).
Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 173–175.